Mr. sc. Fra Robert Jolić (Čitluk)

FRA RADOSLAV GLAVAŠ (1909. -1945.)

Fra Radoslav Glavaš bio je član Hercegovačke franjevačke provincije. U svome kratkom 36-godišnjem životu doživio je mnogo toga, između ostaloga i uspostavu i propast Nezavisne Države Hrvatske, u životu koje je igrao zapaženu ulogu. Bavio se književnom kritikom, a iz hrvatske je književnosti postigao doktorat na Filozofskome fakultetu Zagrebačkog sveučilišta (1942.). Kratko vrijeme bio je i profesor na Franjevačkoj gimnaziji na Širokome Brijegu. Završio je tragičnom smrću, osuđen po komunističkome vojnom sudu u Zagrebu i nedugo potom pogubljen. Ne zna mu se za grob.

I. Život i svećeničko-redovničko djelovanje

Glavaši franjevci

Od drinovačkih Glavaša rodilo se nekoliko franjevaca, a najstariji je bio fra Anđeo Glavaš (1740. -1786.). Bio je župnik na nekoliko župa u Hercegovini i Bosni. Preminuo je 29. travnja 1786. u Ružićima kao aktualni župnik i pokopan na mjesnome groblju Radmilovac. [1] Trebalo je čekati stotinjak godina na nove franjevce Glavaše. Riječ je o trojici rođene braće: Radoslavu Glavašu st. (1867. -1913.), profesoru na Franjevačkoj teologiji, tajniku Provincije i biskupa Buconjića, pokretaču franjevačkoga časopisa *Kršćanska obitelj*, utemeljitelju HKD-a "Napredak", piscu poznate *Spomenice* Hercegovačke franjevačke provincije (Mostar, 1897.), kao i životopisa biskupa fra Rafe Barišića (Mostar, 1900.)[2]; fra Valentinu Glavašu (1873.

[1] Nekrologij kreševskog samostana, ad diem; Nekrologij livanjskog samostana, br. I i II, ad diem; M. BOGDANOVIĆ, Ljetopis kreševskog samostana (1765 – 1817), prir. I. Gavran, Sarajevo, 1984., str. 99, 145 i passim; Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, 1977., str. 97, 138.

[2] A. NIKIĆ, Fra Radoslav Glavaš: život i povijesna djela, Mostar, 1980. ; // + O. fra Radoslav Glavaš, *Kršćanska obitelj*, Mostar, br. 9/1913., str. 193-196; M. MIKULIĆ, Hercegovina 1903. Šematizam franjevačke provincije (prir. P. Knezović i Š. Demo), Mostar, 2003., str. 163 i passim; F. P. D(RAGIĆEVIĆ),

-1906.), graditelju prvoga zvonika uz župnu crkvu u Posušju[3] i fra Anđelu Glavašu (1877. - poslije 1939.), međugorskome župniku (1917. -1919.) te graditelju župne crkve u Rošku Polju, gdje je bio župnik pet godina (1921. -1926.). [4] Ovomu posljednjem franjevački nekrologij ne navodi imena, jer se sekularizirao krajem 1929. i tada otišao u Senjsku biskupiju (župa Slunj). Uskoro potom prešao je u Barsku nadbiskupiju (vjerojatno 1931.). Barski nadbiskup pisao je Provincijalatu 1939. tražeći podatke o njegovim bivšim službama. Kaže da više nije sposoban za službu i da treba ići u mirovinu. [5]

Najmlađi među Glavašima franjevcima je fra Radoslav Glavaš ml., koji je ime zacijelo uzeo prema svome poznatom prezimenjaku fra Radoslavu starijem. Ipak, koliko je poznato, Andrija fra Radoslav ml. nije bio u bližim rodbinskim vezama sa starijim Glavašima franjevcima.

Osnovne životopisne crtice

Fra Radoslav Glavaš mlađi rodio se 29. listopada 1909. u Drinovcima. Krsno ime bilo mu je Andrija. Roditelji su mu bili Petar i Mara r. Marinović. Krstio ga je sutradan po rođenju fra Vjenceslav Bašić, drinovački župnik (1904. -1911.), a krsni mu je kum bio Ivan Glavaš iz Drage. [6] Osnovnu školu svršio je u rodnim Drinovcima (do 1921.). Bio je susjed braće Antuna Branka i Stanislava Šimića, pohađao je i istu školu kao i njih dvojica, ali ne i u isto vrijeme. Oni su, naime, bili stariji od njega: Antun Branko 11 godina, a brat mu Stanislav 5 godina. [7] Nije poznato jesu li kasnije bili u nekome kontaktu, ali je Glavaš pisao o književnome djelu Stanislava Šimića. [8]

Glavaš o. fr. Radoslav (Andrija), u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb, 1925., str. 93; A. NIKIĆ, Glavaš, fra Radoslav, u: *Franjo među Hrvatima*, Zagreb, 1976., str. 226.

3 // + O. fra Valentin Glavaš, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1906., str. 122; M. MIKULIĆ, Hercegovina 1903., str. 163; A. NIKIĆ, Događajnica Bosne i Hercegovine 614. -1918., Mostar, 2003., str. 511; R. JOLIĆ, Ljetopis posuški, Posušje, 1998., str. 158, 188.

4 M. MIKULIĆ, Hercegovina 1903., str. 51, 163; Šematizam iz 1977., str. 187.

5 Arhiv Provincije: SP, sv. 80, ff. 354, 385; sv. 128, f. 109; Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 30, br. 267.

6 Arhiv župnog ureda Drinovci: Matica krštenih, sv. II, str. 71, br. 114.

7 A. B. Šimić rođen je u Drinovcima 1898., a preminuo u Zagrebu u 27. godini života, 1925. Stanislav je rođen 1904., a preminuo u Zagrebu 1960. Prvi je veoma poznati pjesnik (1960. izišla su njegova Sabrana djela), a drugi se osim pisanjem bavio i novinarskim i uredničkim poslom te prevođenjem s njemačkoga i engleskoga jezika (Opća enciklopedija JLZ, sv. 8, Zagreb, 1982., str. 21).

8 O radovima Stanislava Šimića je, zanimljivo, napisao negativan prikaz (A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, [prir. B. Donat], Zagreb, 1995., str. 298-304). Donat njegovu kritiku S. Šimića drži pomalo pretjeranom: "Tako je (Glavaš, op. R. J.) o knjizi eseja Milutina Cihlara Nehajeva napisao s velikom simpatijom da je to jedan od najznačajnijih predstavnika hrvatske književnosti, dok za 'lancmana' Stanka Šimića slično razumijevanje neće iskazati, i štoviše, osporit će mnogo više no što je to bilo mudro, a za hrvatsku književnost korisno" (B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš

Glavaš je gimnaziju pohađao na Širokome Brijegu, u franjevaca, kao "interni" đak, dakle kao pripravnik za redovništvo i svećeništvo. U prvi je razred upisan u šk. god. 1921. /1922., što je vidljivo iz popisa đaka te gimnazije koji je ravnatelj gimnazije fra Mate Čuturić 25. rujna 1921. uputio Provincijalatu u Mostar. U prvome je razredu te godine bilo 14 internih i 23 eksterna đaka (u konviktu). [9] Glavaš je svršio 6. razred 1927., nakon čega je prekinuo školovanje na godinu dana i svršio novicijat na Humcu (1927. /1928.), a potom je dovršio još dva preostala razreda gimnazije, 7. i 8. (1928. -1930.). Veliku je maturu fra Radoslav položio 24. lipnja 1930. Njegove kolege bili su Čuvalo, Ćorić, Kožul, Kutleša, Naletilić, Penavić i Reinalo. [10]

U franjevački novicijat na Humcu Andrija je stupio 29. lipnja 1927. i uzeo ime fra Radoslav. Habit mu je obukao provincijal fra Lujo Bubalo. Jednostavne zavjete položio je 1. srpnja 1928. u ruke provincijala fra Dominika Mandića, a svečane zavjete 3. srpnja 1931. u ruke istoga provincijala. Za svećenika je zaređen u Francuskoj, gdje je bio na studiju, u gradu Fontenayu, 16. srpnja 1933. [11]

U novicijatu je bio s još trojicom mladih franjevaca: fra Didakom Ćorićem, fra Srećkom Stojićem i fra Tadijom Kožulom. Srećko je napustio zajednicu. [12] Fra Tadiju Kožula, kasnije profesora klasičnih jezika na briješkoj gimnaziji, ubili su partizani s drugim franjevcima na Širokome Brijegu 7. veljače 1945. i spalili u skloništu u blizini samostana. [13] Fra Didak Ćorić, kasnije također profesor na briješkoj gimnaziji, preživio je partizanska ubijanja, ali je zato proveo oko osam godina u komunističkome pritvoru i zatvoru (1945. /1946. i 1949. -1956.). Službovao je u nekim hercegovačkim župama, u Zagrebu i Frohnleitenu (Austrija). Bavio se pisanjem. Preminuo je u Mostaru 25. lipnja 1989. u 81. godini života. Pokopan je na groblju Šoinovac u Mostaru. [14] Fra Radoslav je doživio sudbinu svoga kolege fra

– pedeset godina poslije, u: *Andrija Radoslav GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, 1995., str. 437).

9 Arhiv Provincije: SP, sv. 55, ff. 123-124. Ovdje je zanimljivo navesti da je u gimnaziji u isto vrijeme bio još jedan Andrija Glavaš, stariji sedam godina od "našega" Andrije – fra Radoslava. Andrija Glavaš stariji rođen je 1902. u Drinovcima. Šk. god. 1918. /1919. pohađao je 4. razred gimnazije. U novicijatu je bio 1921. /1922., a maturu je položio 18. lipnja 1924. Nakon toga se navodi kao student na Franjevačkoj teologiji u Mostaru. I njemu je redovničko ime bilo fra Radoslav. Taj je 1925. napustio franjevački red (Arhiv Provinicije: Imenik franjevaca, str. 45, br. 405; Prvi gimnazijalni izvještaj, Mostar, 1919., str. 40-41; Ljetopis franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu 1919. -1935., str. 24, 37-53; Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 107).

10 Ljetopis Franjevačke klasične gimnazija na Š. Brijegu 1919. -1935. (za god. 1930.).

11 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 48, br. 429.

12 Napustio zajednicu kao klerik 1929. O tome je provincijal obavijestio generala Reda 30. srpnja 1929. (Arhiv Provincije: SP, sv. 80, 880).

13 J. TOMAŠEVIĆ-KOŠKA, Istina o ubijenoj gimnaziji, Zagreb, 1997., str. 120-123; A. NIKIĆ, Hercegovački franjevački mučenici, 1524. -1945., Mostar, 1992., str. 133-134.

14 A. NIKIĆ, Fra Didak Ćorić (1909. -1989.), *Kršni zavičaj*, br. 22/1989., str. 109-111; // O. fra Didak Ćorić, *Mir i dobro*, br. 4/1989., str. 195-196; F. V[LAŠIĆ], Proslava osamdesete obljetnice života fra

Tadije Kožula: nemilosrdno ubijen, zato što je bio svećenik, franjevac i Hrvat. K tomu, fra Radoslav je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bio pročelnik Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. Fra Tadija to nije bio, pa je svejedno ubijen bez suđenja i bez ikakve dokazane krivnje. Bili su inteligentan naraštaj, jer su trojica od njih četvorice poslije svršila još jedan studij (osim završene filozofije i teologije) i postali profesori na čuvenoj franjevačkoj gimnaziji na Širokome Brijegu. Zanimljivo je izviješće njihova meštra u novicijatu fra Eugena Tomića st. od 31. listopada 1927. Za trojicu daje pozitivan izvještaj, a za fra Radoslava piše da ima "nešto mušičavosti i pritajene ponositosti". [15]

Nakon svršenoga novicijata (1928.) fra Radoslav je nastavio školovanje na briješkoj gimnaziji. Tada su se, naime, kandidati primali u novicijat nakon svršenoga 6. razreda gimnazije (danas bi to bio 2. razred srednje škole), a potom su nastavljali školovanje. Po svršetku srednjega školovanja upisuje se na bogoslovni studij na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Tu je ostao dvije godine (1930. -1932.). Potom je, kako je to bio običaj, pošao na studij u inozemstvo. Uglavnom su hercegovački bogoslovi, pogotovo oni sposobniji, studij dovršavali na nekome stranom učilištu. Fra Radoslav je određen za Francusku. Provincijal fra Dominik Mandić dao mu je 4. studenoga 1932. obedijenciju da može poći u Lille u Francusku i tamo dovršiti bogoslovni studij. [16] S njim je na studiju u Lillu bio fra Didak Ćorić, a možda i još koji hercegovački bogoslov. Njih su dvojica uskoro pisali iz Lilla te javili provincijalu termine za svećeničko ređenje, moleći da fra Radoslavu isposluje potrebnu dispenzu "ab aetate". [17] Budući, naime, da još nije bio napunio 24 godine života, koliko se tražilo da bi kandidat mogao primiti svećenički red, bilo je potrebno posebno papino dopuštenje. Na to je provincijal fra Dominik 19. svibnja 1933. uputio dopis Svetomu Ocu u kojemu moli oproštenje od nedostatka dobi za fra Radoslava. [18] Tako je fra Radoslav zaređen za svećenika prije navršene 24. godine života, u francuskome gradu Fontenayu. O tome je provincijala obavijestio fra Vencel Kosir iz Pariza 17. srpnja 1933. [19] Još je jednu godinu fra Radoslav ostao u Lillu na studiju (tada je, naime, bilo uobičajeno da se kandidati zaređuju za svećenike godinu dana prije okončanja studija) te je tražio dopuštenje za povratak u Hercegovinu. Pro-

Didaka Ćorića, *Sveta baština*, br. 5/1989., str. 8; Ž. ILIĆ, Hercegovački franjevci u komunističkim zatvorima, u: *Fra Ferdo Vlašić – vizionar i patnik* (spomenica), Tomislavgrad, 2005., str. 105; A. NIKIĆ, Događajnica BiH, str. 610.

15 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, f. 325.

16 Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 321 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaju u Urudžbenom zapisniku).

17 Dopis provincijalu 19. ožujka 1933. (Arhiv Provincije: SP, sv. 102, f. 70).

18 Arhiv Provincije: SP, sv. 100, f. 116 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaju u Urudžbenom zapisniku).

19 Arhiv Provincije: SP, sv. 102, f. 100.

vincijal fra Mate Čuturić dao mu je dopuštenje da se može povratiti u Provinciju. Pismo je napisano 1. srpnja 1934. [20]

Studij u Zagrebu

Po povratku fra Radoslav je najprije kratko vrijeme djelovao kao kapelan na Širokome Brijegu (1934. /35.). [21] Uskoro je međutim bio upućen u Zagreb na Filozofski fakultet, da bi svršio studij hrvatskoga jezika, nakon čega se trebao vratiti na Široki Brijeg i predavati isti predmet đacima Franjevačke gimnazije. Budući da hercegovački franjevci u Zagrebu nisu imali ništa svoga, ni samostana pa ni manje kuće, bili su prisiljeni stanovati u samostanima drugih franjevačkih provincija. Fra Radoslav je stanovao u samostanu hrvatskih franjevaca na Kaptolu 9. Upravo zbog loših iskustava u tome samostanu, fra Radoslav će poslije, kao visoki službenik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, 1942. godine najviše raditi oko kupnje kuće u kojoj će stanovati hercegovački franjevački bogoslovi na studiju u Zagrebu. Provincijal zagrebačke provincije fra Augustin Šlibar javio je 17. kolovoza 1935. hercegovačkom provincijalu fra Mati Čuturiću da gvardijan samostana na Kaptolu prima fra Radoslava na stanovanje u taj samostan. Provincijal zahtijeva da se hercegovački studenti drže kućnoga reda. [22] Nije međutim sve "štimalo" u odnosu kaptolski franjevci – hercegovački franjevački bogoslovi. Teško je nama danas iz ove vremenske udaljenosti ući u samu srž problema, ali po svemu sudeći neki su Hercegovci određene statutarne uredbe i način života kaptolskih franjevaca držali suvišnima i bespotrebnima. Svakako, novi provincijal zagrebačkih franjevaca fra Mihael Troha sljedeće godine javlja hercegovačkomu provincijalu da ne mogu primiti fra Radoslava Glavaša u svoj samostan na početku sljedeće školske godine (1936. /1937.). Tako je odlučio samostanski diskretorij (uprava). Ne javlja i razloge zbog čega. Drugu dvojicu prima: fra Ljudevita Vegu u Samobor, a fra Rajka Radišića na Kaptol. Oni će mjesečno plaćati po 600 dinara, što se može isplatiti u misnim intencijama: 30 misa mjesečno po 20 dinara. [23] Fra Mate Čuturić molio je zagrebačkoga provincijala da opozove odluku diskretorija i da ipak primi fra Radoslava u samostan. Istoga dana (26. rujna 1936.) napisao je dva pisma: u prvome moli zagrebačkoga provincijala da fra Radoslava primi barem na probu do Božića, pa ako opet bude problema neka ga se dulje ne drži, a u drugome moli isto, samo sada ne provincijala, nego gvardijana kaptolskoga samostana. [24] A samomu fra Radoslavu upućuje kritiku: "Mi smo polagali veliku nadu u kaptolski samostan radi

[20] Arhiv Provincije: SP, sv. 104, f. 425 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaju u Urudžbenom zapisniku).

[21] Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 48, br. 429.

[22] Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 254.

[23] Dopis od 23. rujna 1936. (Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 360).

[24] Arhiv Provincije: SP, sv. 116, ff. 364, 365.

HF_4.indd 195 19.1.2009 11:32:12

školanja naših študenata, a kad tamo, naši sami sebi zatvaraju vrata. " Nije mu jasno zbog čega su se zagrebački franjevci okrenuli protiv njega, ali nešto je ipak doznao: "Čuo sam od drugih, da je Vas stid bilo nositi redovničku tonzuru. Ako je to tako, onda je to vrlo loš znak." Naređuje da Glavaš upiše drugu godinu studija, a ostalo će vidjeti. Ima se ponašati onako kako uprava hercegovačkih franjevaca donese odluku. [25] Čuturićeva molba imala je uspjeha. Tako je već 2. listopada mogao pisati fra Radoslavu da ga provincijal Troha ipak prima u samostan na Kaptolu. Potpisat će statute i prema njima se vladati. [26] Tu je svoju odluku provincijal Troha u Mostar poslao 30. rujna. [27]

Tako je fra Radoslav na Kaptolu ostao još više od dvije godine. Ali stanje ni nadalje nije bilo idealno. Konačno se isti provincijal Troha požalio ponovno provincijalu Čuturiću krajem 1938. Nije bio zadovoljan ponašanjem fra Radoslava i fra Didaka Ćorića, jer se kasno vraćaju u samostan, što je protivno samostanskim statutima: izlaze iz samostana bez dozvole i vraćaju se nekada čak iza ponoći. Domaća braća se bune i prigovaraju provincijalu što tolerira takvo ponašanje Hercegovaca. Stoga ih on više nije u stanju držati u samostanu. [28] Na to provincijal Čuturić piše fra Radoslavu da se odmah vrati u Mostar te da se prethodno lijepo oprosti s gvardijanom i provincijalom u Zagrebu i srdačno im zahvali na velikome gostoprimstvu. Kaže kako ima već tri i pol godine da je Glavaš otišao iz Provincije na studij. S njim će u Mostaru osobno razgovarati o daljnjemu studiju i preostalim ispitima. [29] Istoga dana Čuturić je javio provincijalu Trohi da je pozvao Glavaša u Provinciju, a odluku o Ćoriću će donijeti na sastanku uprave Provincije. Zahvaljuje na brizi i trudu oko hercegovačkih studenata. [30] Fra Radoslav se iz Zagreba uputio u Hercegovinu početkom prosinca, o čemu je provincijal Troha izvijestio provincijala Čuturića 10. prosinca 1938. [31] Božićne je blagdane proveo u Mostaru. Provincijali su se dogovoriti da će ostatak studija fra Radoslav boraviti u samostanu zagrebačke provincije u Jastrebarskome. Sljedeće je godine trebao svršiti studij. O tome je provincijal Čuturić obavijestio gvardijana u Jaski fra Vida Vajdića: u sporazumu s hrvatskim provincijalom šalje mu Glavaša da dovrši studij. Plaćat će misnim inten-

[25] Dopis R. Glavašu od 28. rujna 1936. (Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 402). Zanimljivo je ovdje svakako napomenuti da se fra Radoslavu još jedanput "dogodila tonzura", i to kao novopečenomu profesoru na Širokome Brijegu: gvardijan fra Serafin Vištica tužio ga je, naime, provincijalu da nije poslušao naredbu da pri šišanju napravi tonzuru, a prošlo je već pet dana od šišanja (dopis od 30. ožujka 1940., Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 404). Očito tonzuru nije volio! Tonzura je striženje kose u redovnika i klerika u znak predanja Bogu. Podjelu tonzure od srednjega vijeka obavljali su na Zapadu opati ili biskupi. Bila je obvezatna do 1972. (Opći religijski leksikon, Zagreb, 2002., str. 965).

[26] Arhiv Provincije: SP, sv. 117, f. 26.

[27] Arhiv Provincije: SP, sv. 117, 32.

[28] Dopis br. 1617 od 30. studenoga 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 364).

[29] Pismo Glavašu od 5. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 365).

[30] Dopis provincijalu Trohi od 5. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 368).

[31] Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 380.

HF_4.indd 196 19.1.2009 11:32:13

cijama, a u Jasku će doći po Božiću. [32] Istoga dana Čuturić piše i Trohi. Kaže da se fra Radoslav odmah odazvao pozivu na povrat u Provinciju, "a ostalo mu je samo desetak dana predavanja, pa će ga poslati u Jasku da dovrši i ispit učini". U Zagreb će dolaziti rijetko, a tezu će pisati u Jaski. Božić će provesti u Provinciji. [33] Glavaš je ostao u Jastebarskome do srpnja 1939., dok nije završio sve ispite na Sveučilištu. Valja navesti da je ljetne ferije 1938. Glavaš također proveo u samostanu u Jaski, gdje je vjerojatno spremao ispite. Odatle se javio provincijalu 8. kolovoza 1938. [34] Stoga nije čudo da su ga i početkom 1939. premjestili upravo u Jasku, samostan u kojemu je već boravio i koji je bio relativno blizu Zagreba.

U kaptolskome samostanu tijekom 1938. uz Glavaša su boravila barem još trojica hercegovačkih franjevaca: fra Rajko Radišić, fra Tadija Kožul i fra Leonardo Rupčić. Uz to, tu je neko vrijeme boravio i fra Didak Ćorić, a čini se i fra Nenad Pehar. Oni su svoj boravak plaćali misnim intencijama. [35]

Valjalo bi ovdje napomenuti da je Glavaš učio i njemački jezik. Koliko je poznato iz sačuvanih dokumenata, barem je dva ljetna raspusta proveo na njemačkome govornom području, gdje je zacijelo učio njemački jezik. Tako je 21. lipnja 1936. molio provincijala da mu dopusti da raspust može provesti u Austriji. [36] To je ljeto proveo u Salzburgu, zacijelo u franjevačkome samostanu. Tu je bio do početka listopada, kada je započeo drugu godinu studija u Zagrebu. [37] Sljedeće godine, 15. lipnja 1937., Glavaš moli provincijala da mu se uredi putovnica za ferije u Njemačkoj. [38] Uskoro mu je provincijal udovoljio molbi i 28. lipnja poslao obedijenciju da može ljetni raspust provesti u Njemačkoj. [39] Vjerojatno je i tada ostao do početka listopada, iako o tome nema sačuvanog zapisa. Sljedeće ljeto proveo je u Jastrebarskome spremajući ispite.

Svršetak studija i doktorska disertacija

Fra Radoslav Glavaš bio je odličan student. K tomu je bio znanstvenik u pravome smislu, dakle stručnjak koji dobro uočava suvremena književna kretanja i vrlo lijepo i potkovano o njima piše. On itekako dobro uviđa utjecaj književnosti na ideološka i politička strujanja i trajno se opredjeljuje za "desnu" opciju, za izvornu hrvatsku književnost i za sve ono što bi moglo na neki način potpomo-

[32] Dopis br. 1262 od 16. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 375).

[33] Dopis br. 1280 od 16. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 393).

[34] Arhiv Provincije: SP, sv. 124, f. 511.

[35] Usp. dopis kaptolskoga samostana hercegovačkom provincijalu od 8. srpnja 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 124, f. 296; usp. i sv. 125, ff. 49, 368).

[36] Arhiv Provincije: SP, sv. 115, f. 213.

[37] Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 402; sv. 117, f. 26.

[38] Arhiv Provincije: SP, sv. 119, f. 309.

[39] Arhiv Provincije: SP, sv. 119 (dokument nije sačuvan, ali se za nj zna iz Urudžbenoga zapisnika).

ći izvornoj pravaškoj misli o samostalnoj hrvatskoj državi i slobodnom narodu. Tomu njegovanje hrvatskoga jezika i književnosti može značajno pomoći. K tomu je pratio kretanja na katoličkoj književnoj sceni i dao im svoj doprinos. Na studiju je nerijetko vodio polemike sa zastupnicima "lijeve" opcije, dakle studentima nastrojenima jugoslavenski i liberalno. O tome je zapisala njegova kolegica sa studija Ruža Bajurin, kasnije, nakon što je fra Radoslav već bio među mrtvima, u iseljeništvu – vjerojatno da se barem podržava tihana vatra sjećanja na toga intelektualca i borca za prava hrvatskoga naroda: "Kao da ga opet vidim, kako se nasmijano diže i vatreno diskutira u seminaru profesora Antuna Barca. Njegovu riječ u diskusijama o hrvatskoj modernoj književnosti svi smo mi studenti napeto očekivali i pratili s oduševljenjem. Andrija Glavaš je materijal uvijek do u tančine poznavao, a stajao je na izrazito antimarksističkom stanovištu. Zbog toga se i strastveno grabio u koštac s Dvoržakom i Ćubelićem, predstavnicima 'crvenih' na zagrebačkom Sveučilištu malo prije početka Drugog svjetskog rata. Glavaš je bio odličan govornik, a njegov savršeni hrvatski jezik donosio je šum naših rijeka, snagu i ljepotu njegovih ponosnih hercegovačkih planina."[40] Studij je Glavaš svršio u predviđenome roku, dakle u osam semestara.

Provincijalu fra Mati Čuturiću se žurilo međutim da Glavaš svrši studij što prije kako bi mogao započeti s predavanjima u briješkoj gimnaziji. Stoga je tražio da Glavaš svrši u akademskoj godini 1937. /1938. Glavni je razlog izgleda bila nakana profesora fra Otona Knezovića[41] da prestane s profesurom, kako bi se mogao posvetiti drugim poslovima. Na to je Glavaš odgovorio provincijalu u dopisu od 21. veljače 1938. [42] Piše da bi on uz dosta napora možda i mogao ove godine svršiti studij, ali to ne može zbog pravila sveučilišta, jer se traži osam semestara, ili četiri godine studija. Pred neki je dan položio srednji ispit (B), a završni ispit nije dopušteno odmah polagati. Dalje se čudi, zašto se provincijalu tako žuri, kada je nedavno isti predmet svršio fra Didak Burić[43], a još je na Brijegu i fra Oton Knezo-

[40] R. BAJURIN, Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

[41] Fra Oton Knezović (1889. -1964.) doktorirao je slavistiku i hrvatsku povijest na Zagrebačkome sveučilištu 1923. Odmah je imenovan profesorom na širokobriješkoj gimnaziji. Tu je ostao sve do 1945., kada je uspio pobjeći u Austriju. Kratko se zadržao u Austriji, pa nešto duže u Italiji, gdje u sjemeništu u Grottamareu predaje povijest. U SAD je došao krajem 1950. i ostao do smrti. Objavljeno je nekoliko njegovih knjiga iz hrvatske povijesti i književnosti. Sudjelovao je u poznatoj "Napretkovoj" *Povijesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo, 1942). Objavio je brojne članke u raznim novinama i časopisima (// Naši pokojnici: O. Oton Knezović, *Naredbe i obavijesti starješinstva Provincije* (počinju s br. 854/64), Mostar, 1964., str. 11-12; R. JOLIĆ – J. GRBEŠ, Stoljeće vjernosti, Jubilarna spomen-knjiga o franjevcima Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji za Ameriku i Kanadu, Chicago, 2000., str. 168-169 i passim; // Srebrena misa O. Dr. Fra Otona Knezovića, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1940., str. 242-243; A. NIKIĆ, Događajnica BiH, str. 553-555).

[42] Arhiv Provincije: SP, sv. 123, f. 164.

[43] Fra Didak Burić (1898. -1974.) doktorirao je slavistiku u Krakowu 1931. Kao mladi student napisao je hrvatsko-poljski rječnik. Od 1924. do 1945. (s prekidom 1927. -1931., kada je bio na doktoratu) bio je profesor na širokobriješkoj gimnaziji. Kao provincijalni vikar upravljao je Hercegovačkom franjevač-

vić? Zna da bi Oton htio promjenu, ali neka se strpi još godinu dana. Glavaš nije za "galop-studij", jer se tako ne stječe pravo znanje. U istome pismu moli za novi habit, kako bi imao dva, jer je neugodno na sveučilište ići uvijek u istome habitu; nema ga se kada ni oprati, a brzo se pohaba i postane neuredan. Završava svojim mišljenjem o kaptolskome samostanu: "Jedno je sigurno da nije dobro i ugodno i kad bi bilo igdje mjesta, bolje bi bilo nego ovdje."

Studij je svršio u ljeto 1939. O tome piše provincijalu Čuturiću iz Jastrebarskoga 27. lipnja. Toga je dana svršio sve ispite. Ne zna kada će moći podići diplomu – vjerojatno za koji dan. Odmah najavljuje da nastavlja raditi na doktorskoj disertaciji. Nešto je već radio, ali daleko od toga da je pri kraju. "Da sam bio u normalnijim okolnostima, možda sam mogao više učiniti. Seljakanje tamo-amo oduzelo mi je vrijeme i volju za rad. Svakako je mislim izraditi." Rad bi morao pisati u Splitu, jer mu je tema bila: Jakša Čedomil kao kritičar. Čedomil je bio splitski svećenik, pa se tamo čuvala sva njegova ostavština. Traži od provincijala neka zamoli splitskoga provincijala Grabića da ga primi u splitski samostan na neko vrijeme, barem za ljetne ferije, kako bi mogao što više uraditi na tezi. Profesori na Širokome Brijegu neka se strpe, iako zna da dvojica profesora hrvatskoga jezika (Knezović i Burić) imaju dosta sati. [44] Provincijal se doista zauzeo za fra Radoslava. Već 5. srpnja piše fra Karlu Noli, gvardijanu splitskoga samostana na Dobrome, i moli da na izvjesno vrijeme primi svršenoga suplenta fra Radoslava Glavaša u samostan radi rada na disertaciji. [45] Glavaš se 19. srpnja javlja iz Splita. Piše da je stigao u samostan na Dobrome, gdje govori mise na gvardijanovu nakanu, a u Jastrebarskome je rekao 108 misa na provincijalovu nakanu. [46]

Glavaš se nadao još jednom semestru za produžetak studija. U tome bi razdoblju zacijelo uspio dovršiti doktorsku disertaciju. Vjerovao je da mu je pola godine (jedan semestar) dovoljan za tu svrhu. [47] Provincijal je međutim već prije odlučio da fra Radoslov započne s predavanjima na Širokome Brijegu s početkom nove školske godine. O tome ga je obavijestio još u travnju 1939.: "Ovim Vas imenuje Starješinstvo Provincije u Mostaru nastavnikom na našoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Izvolite na početku školske godine 1939/40 preuzeti gornju dužnost."[48] Stoga nije

kom provincijom u najtežim danima njezine povijesti (1946. -1949.). U zatvoru je od 1949. do 1954. (Mostar, Sarajevo, Zenica i Srijemska Mitrovica). Od 1954. do 1964. boravi i djeluje na Š. Brijegu, a onda je do 1970. duhovnik časnih sestara u Bijelome Polju. Potom kao bolesnik boravi u samostanu u Konjicu. Dugo je podnosio teške bolove. Obje noge bile su mu amputirane (// Fra Didak Burić (1898-1974), *Mir i dobro*, br. 5/1974., str. 195-199; R. ŠILIĆ, Smrt se okomila…, *Kršni zavičaj*, br. 7/1974., str. 164; // Dr fra Didak Burić, *Naša ognjišta*, br. 4/1974., str. 15; Ž. ILIĆ, Hercegovački franjevci u komunističkim zatvorima, str. 105).

44 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 116.

45 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 166.

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 243.

47 Dopis provincijalu od 18. srpnja 1939. (Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 387-388).

48 Dopis br. 295/39 od 17. travnja 1939. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 92).

HF_4.indd 199 19.1.2009 11:32:13

imao nakanu produžiti mu studij kako je Glavaš tražio. Uz to su se u međuvremenu na Brijegu dogodile neke nepredviđene stvari. Piše stoga Glavašu 25. kolovoza 1939. da mu "ne može mu udovoljiti još jedan semestar naukovanja, jer fra Didak Burić leži u Sarajevu teško bolestan – bit će mu potreban mir dulje vremena, ako ostane na životu. Ako bi se satovi mogli popuniti bez Vas, Starješinstvo ne bi bilo nesklono da Vam udovolji. Stoga izvolite doći na Široki Brijeg i dužnost u gimnaziji preuzeti". [49] Tako je fra Radoslav od rujna 1939. počeo predavati na Širokome Brijegu, hrvatski jezik i književnost. To je umnogome usporilo njegov rad na disertaciji, koju će napisati i položiti tek 1942. godine. Zanimljivo je da je ravnatelj briješke gimnazije fra Rade Vukšić još u siječnju 1940. tražio od provincijala pismeni dekret za rad fra Rajku Radišiću i fra Radoslavu Glavašu u gimnaziji. Do tada su imali samo osobni provincijalov nalog za rad u gimnaziji, ali isti dekret provincijal nije bio uputio ravnatelju gimnazije. Već sutradan je provincijal fra Mate Čuturić uputio dekret da je Glavaš postavljen za nastavnika u gimnaziji. [50] Tu je profesorom bio samo dvije školske godine: već ga je u svibnju 1941. ministar Mile Budak tražio za pročelnika Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu bogoštovlja i nastave.

Profesor na Širokome Brijegu

Fra Radoslav je počeo predavati na Š. Brijegu u jesen 1939. godine. U šk. god. 1939. /1940. predavao je hrvatski jezik I., V. i VI. razredu te imao ukupno 18 sati tjedno. Kao glavna struka navodi mu se hrvatski jezik i književnost, a kao sporedna francuski jezik i književnost. Bio je i razrednik I. a razreda. U razredu su bila 44 učenika, od kojih je 28 s uspjehom svršilo razred, a 18 je poslano na popravni ispit u kolovozu. Sačuvana je i lijepa fotografija razreda sa svojim razrednikom. U članku o nastavnome osoblju navodi se da je Glavaš, diplomirani student filozofije, postavljen za rad u gimnaziji odlukom uprave Provincije te da je "odobren za suplenta u ovoj školi odlukom Ispostave Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu IV Br. 33772/39 od 3 studenog 1939 u Splitu i odlukom Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu II Br. 15398-II-1940 od 28 veljače 1940. "[51]

Prema godišnjemu Izvještaju širokobriješke gimnazije za god. 1940. /1941. fra Radoslav Glavaš je predavao na toj gimnaziji 2. godinu, imao je ukupno 16 sati nastave tjedno te bio razrednik 4. razreda. Osim toga je bio i knjižničar profesorske knjižnice. Predavao je hrvatski jezik 4., 5. i 8. razredu (11 sati), a k tomu 5. razredu

[49] Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 370.

[50] Dopis ravnatelja gimnazije provincijalu od 16. siječnja 1940. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 90) i provincijalov od 17. siječnja 1940. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 92).

[51] Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: Izvještaj za školsku godinu 1939-40, Mostar, 1940., str. 2-5, 36.

HF_4.indd 200 19.1.2009 11:32:13

talijanski jezik (3 sata), te imao dva sata tjedno seminarskih vježbi 7. razredu. Glavna mu je struka bio hrvatski jezik, a sporedna francuski. [52]

Kakav je Glavaš bio kao profesor na gimnaziji? O tome je kratko zapisala spomenuta Ruža Bajurin: "Andrija Glavaš bio je čovjek velike kulture, čvrstih principa, a uz to je jednostavan i pristupačan. Nešto radosno je zračilo iz njegove ličnosti, te su se svi oko njega razvedravali. Drugovi su ga cijenili i voljeli, a đaci upravo obožavali. Ni jedan đak gimnazije na Širokom Brijegu ne će zaboraviti svog nastavnika hrvatskog jezika, Andriju Glavaša. Upoznajući svoje učenike s ljepotom hrvatske književnosti, Glavaš je ujedno razvijao ljubav prema hrvatstvu uopće."[53]

O njemu u knjizi o širokobriješkoj gimnaziji nema gotovo ništa, dapače ni jednoga svjedočanstva njegovih učenika. Kaže se samo da je uz hrvatski predavao i francuski jezik. On francuski nije posebno svršavao, nego je studij bogoslovlja svršio na tome jeziku, pa je po potrebi mogao predavati i francuski jezik. U nevelikome tekstu o Glavašu potkrale su se neke pogrješke, bez kojih je moglo proći: tako stoji da je kapelan na Širokome Brijegu bio dvije godine (1935., 1936.), a nije nego samo jednu (1934. /1935.), da je pročelnik u Zagrebu postao 1942., a nije nego 1941. te da su ga komunisti ubili 27. srpnja 1945., a nisu nego vjerojatno već početkom srpnja 1945. [54]

II. Pročelnik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja

Glavaš i Budak

Nezavisna Država Hrvatska proglašena je 10. travnja 1941. Rođena je u ratu, i umrla je u ratu. Vlast su preuzeli ustaše koji su se tih dana vratili iz egzila, na čelu s dr. Antom Pavelićem, koji se proglasio poglavnikom nove države. [55] Uza se je imao doglavnike, s kojima je vodio ustaški pokret, a oni su ujedno preuzeli i najodgovornije službe u novoj državi. Jedan od njih bio je i poznati književnik Mile Budak. [56]

---

[52] A. MARIĆ, Ispiti zrelosti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti na Širokom Brijegu u vrijeme NDH, *Hercegovina franciscana*, br. 3 (2007.), str. 205. Nisam siguran da ovdje nije riječ o pogrješci (u izvorniku), jer je fra Radoslavu struka bio francuski, a ne talijanski jezik?

[53] R. BAJURIN, Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

[54] J. TOMAŠEVIĆ-KOŠKA, Istina o ubijenoj gimnaziji, Zagreb, 1997., str. 152-153.

[55] Zanimljivo je navesti da Viktor Novak piše kako je u ustaškoj delegaciji koja je u Rimu 18. svibnja 1941. potpisala sramne ugovor s Talijanima "bila predstavljena i katolička crkva" te da se u delegaciji, uz biskupa Salisa-Sewisa te svećenike Mikana i Cecelju, nalazio i "franjevac profesor R. Glavaš" (V. NOVAK, Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, Zagreb, 1948., str. 576). Ne znam je li to točno. Svakako, Novak ne navodi otkuda mu takva vijest.

[56] Mile Budak rođen je 1889. u Svetome Roku u Lici, a život je završio na vješalima u Beogradu 7. srpnja 1945. Pisao je pripovijesti i romane, a najpoznatija su svakako njegova *Ognjišta*, do danas kultno djelo hrvatske književnosti. "U vremenima strasti Budak nije šutio, i stoga je on danas toliko diskutirana hrvatska ličnost, jer je u vremenu velikih strasti Budak političar doveo u pitanje svoju ličnost kao

On je u prvoj Pavelićevoj vladi postao ministrom bogoštovlja i nastave. Zacijelo se Glavaš s Budakom upoznao za vrijeme svoga četverogodišnjega studija u Zagrebu (1935. -39.). K tomu, pisao je vrlo pohvalne kritike o Budakovim romanima i pripovijestima, koje su tih godina postale pravi "hit" u hrvatskoj književnosti. Stoga, čini se, ne bi trebala čuditi molba koju je već 10. svibnja 1941., dakle samo mjesec dana nakon uspostave NDH, doglavnik ustaškoga pokreta i ministar bogoštovlja i nastave Mile Budak uputio provincijalu hercegovačkih franjevaca fra Krešimiru Pandžiću: "Velečasni gospodin fra. Andrija Radoslav Glavaš, potreban je hitno Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Zagrebu. Molim Vas, da ga u tu svrhu izvolite po mogućnosti odmah staviti na raspolaganje istom ministarstvu."[57] Pet dana nakon toga provincijal je odgovorio, potvrdno. [58] Koliko je to bilo pametno, teško je reći. Svakako, provincijal nije pristao bez razmišljanja, pa čak i otpora. [59] Bio je zabrinut za fra Radoslava, ali su ga ostali provincijali nagovarali da svakako prihvati Budakovu ponudu. O tome je provincijal pisao 30. rujna 1941. generalnomu definitoru, hercegovačkomu franjevcu Dominiku Mandiću u Rim: "U Zagrebu je, znaš, fra Radoslav Glavaš postavljen načelnikom bogoštovlja i ja sam nakon savjetovanja i s drugim provincijalima i nakon njihovih urgencija pristao, da tu službu preuzme. Nisam ga slao za tim poslom, ali kad su ga u pristojnoj formi tražili, nisam odbio. On će imati glavu za to mjesto, makar se nije toliko bavio teologijom ili pravom. Više sam se bojao za čvrstoću i pravac redovničkog uzgoja, da ne bi mlad, suviše

čovjeka i pisca" (V. NIKOLIĆ, Dr. Mile Budak (1889. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 356). O Budaku je izdan *Zbornik radova o književniku Mili Budaku* (Split, 1998. ; priredio Z. Marić), s davno objavljenim člancima o njegovu književnom djelu. U *Zborniku* je zastupljen i Radoslav Glavaš s tri članka: prikaz Budakove ratne kronike *Ratno roblje*, objavljen u *Hrvatskoj reviji*, br. 15/1942. (u *Zborniku* str. 334-336), prikaz romana *Na vulkanima*, objavljen u istom broju *Hrvatske revije* (str. 336-339) i rad pod naslovom "Mile Budak" (str. 378-387), općenito o Budakovu književnom djelu. Glavaš se sva tri puta potpisuje A. R. Buerov, što je bio njegov pseudonim.

57 Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 299.

58 Provincijalovo pismo od 15. svibnja 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 300) nije sačuvano, ali se za nj pouzdano zna na temelju Urudžbenoga zapisnika.

59 Ovdje je vrlo važno navesti provincijalov načelni stav o franjevačkome držanju postrani od političkih poslova. On je "budno pazio da članovi Provincije ne ostavljaju područje svoga svećeničkog rada i ne skreću s puta koji im propisuje Crkva i Red" (B. PANDŽIĆ, Hercegovački franjevci, str. 210). Šaljući raspored osoblja u Provinciji 1941. godine (zacijelo u svibnju), provincijal fra Krešimir Pandžić pisao je: "Zato mi, predraga braćo, prepustimo svako političko polje drugima, koji su na to pozvani, zato školovani, odabrani i sposobniji. Redovnik nije na tom polju niti zvan, a ni potreban. Narod nas ne želi vidjeti na polju politike i stranačkog pokreta, nego u službi Evanđelja, kod žrtvenika, na propovjedaonici, u ispovjedaonici, u školi među djecom. Tu je naše mjesto, tu valja da upotrijebimo svoje vrijeme i svoje sile" (navod prema: B. PANDŽIĆ, Hercegovački franjevci, str. 210, bilj. 702). I njegov nasljednik fra Leo Petrović pozivao je na razbor i oprez. Krajnja bi nesavjesnost bila, piše provincijal, "kada bi tko – pod plaštem halje sv. Franje – lakoumno zlorabio svoj stalež i bio bezobziran u izražavanju o javnim događajima u našoj domovini Hrvatskoj ili u vanjskom svietu. (…) Naša je jedina dužnost propoviedati ljubav bližnjega, pravdu i slogu među ljudima. Sv. Evanđelje naša je knjiga, nijesu krugovalne promičbe i dnevne novosti" (Provincijalov dopis svim članovima Provincije, br. 602/43 od 21. kolovoza 1943., Arhiv župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

HF_4.indd 202 19.1.2009 11:32:13

blizu politici, krećući se dnevno u svjetovnom društvu lično stradao."[60] Fra Radoslav ipak nije ni najmanje stradao u svome redovničkom i svećeničkom zvanju, niti o tome ima i najmanje naznake tijekom četiri pune godine službe u ministarstvu, ali je zato po dolasku komunista na vlast 1945. izgubio – život!

Glavaš je uskoro doista bio u Zagrebu i preuzeo spomenuti Odjel bogoštovlja. Dakle, nakon nepune dvije godine od svršetka studija (lipanj/srpanj 1939.) i odlaska iz Zagreba, opet je u glavnome gradu Hrvatske (svibanj/lipanj 1941.). Na Širokome Brijegu nije uspio dovršiti ni drugu profesorsku školsku godinu. Zanimljivo je ovdje napomenuti da je fra Radoslav stanovao za to vrijeme ne u nekome državnom stanu, nego – a gdje bi drugdje?! – opet u samostanu zagrebačkih franjevaca na Kaptolu. Sada međutim nije bilo nikakvih pritužbi ni na tonzuru, ni na kasno vraćanje u samostan. Bar ništa od toga nije sačuvano. Fra Radoslav je na Kaptolu ostao čak i nakon što su hercegovački franjevci kupili manju kuću za svoje studente u Hercegovačkoj (Kosačinoj) ulici u Zagrebu[61], oko kupnje koje se i sam najviše brinuo. Branimir Donat zapisao je: "Ostavština sačuvana u njegovoj samostanskoj sobici bila je pokupljena za nekog od čestih posjeta Ozne Franjevačkom samostanu na Kaptolu i tako je nestala."[62] Fra Andrija Nikić, ne znam doduše na temelju kojih izvora, piše: "Uza sve dužnosti koje je obavljao u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, nimalo nije zanemarivao svoje redovničke dužnosti. Slobodno vrijeme provodio je s braćom hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda među kojima je ostao u dragoj uspomeni."[63] Da je stanovao na Kaptolu potvrđuje i fra Janko Bubalo, koji je 1942. putovao u Zagreb ne bi li dobio nešto državne pomoći za dovršetak gradnje župne crkve u Rasnu, gdje je tada bio kapelan. Tražio je Glavaša. "Našao sam ga na Kaptolu, u franjevačkom samostanu u kome je on, nakon završena posla u tajništvu ministarstva, siromašno franjevački živio."[64] Najbolja je potvrda izjava gvardijana kaptolskoga samostana fra Kreše Klemena pred komunističkim istražiteljima 7. rujna 1945. Prema njegovim riječima, fra Radoslav je u kaptolskome samostanu boravio od kolovoza 1942. do svibnja 1945., dakle do uhićenja. Stanovao je u sobi br. 2 na prvome katu. [65]

Sigurno je da je u lipnju 1941. Glavaš već bio u Zagrebu i preuzeo mjesto pročelnika u ministarstvu. O tome svjedoči dopis splitskoga provincijala fra Petra Grabića hercegovačkomu fra Krešimiru Pandžiću od 19. lipnja 1941. On traži da se uredi subvencioniranje franjevačkih školskih institucija, i to preko fra Radoslava

---

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 273.

61 Više o toj kući gl. ovdje, str. 206-207.

62 B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, str. 416.

63 Navod u: B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš, str. 416.

64 J. BUBALO, Apokaliptični dani. U sjeni zablude, Zagreb, 1992., str. 78.

65 Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (redigirali i izdali Jože Horvat i Zdenko Štambuk), Zagreb, 1946., str. 425.

Glavaša, "šefa Bogoštovlja", kako bi to išlo izravno na franjevce, a ne preko biskupa, koji bi to željeli sami određivati. [66]

U početku se "Glavaševo" ministarstvo zvalo Ministarstvo bogoštovlja i nastave, a prvi ministar bio je dr. Mile Budak. To je ministarstvo osnovano 16. travnja 1945., kada je iz Kabineta Poglavnika objavljena Odredba o imenovanju Prve Hrvatske Državne Vlade. [67] Već 3. svibnja Budak je predložio Poglavniku Zakonsku odredbu o prijelazu s jedne vjere u drugu. [68] Ubrzo je, međutim, načinjen preustroj državne vlade (24. lipnja 1941.), pa je bogoštovlje razdvojeno od prosvjete te je osnovano novo Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja[69], a tako je ostalo do kraja rata. Unutarnji izgled Ministarstva i njegova djelatnost uređeni su novom zakonskom odredbom, donesenom 9. kolovoza 1941., prema kojoj je u Ministarstvu postojao samo jedan odjel, i to pravosudno-bogoštovni, koji se onda dalje dijelio na odsjeke, a prema potrebi i na pododsjeke. "U pravosudno-bogoštovni odjel spada tajničtvo ministra, unutarnje poslovanje ministarstva…, uređivanje položaja i pravnih odnosa svih vjeroispoviesti i njihova svećenstva, te vjerski poslovi javnopravnog značaja. "[70] Početkom 1943. (29. siječnja) uspostavljeno je novo unutarnje uređenje Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, prema kojemu postoje dva odjela: Odjel za pravosuđe i Odjel za bogoštovlje. Odjel za bogoštovlje dijeli se na četiri odsjeka: Odsjek za katoličku vjeroizpoviest; Odsjek za islamsku vjeroizpoviest; Odsjek za hrvatsko-pravoslavnu vjeroizpoviest; Odsjek za evangeličku vjeroizpoviest. [71] Taj ustroj Ministarstvo je zadržalo do kraja rata. Hrvatska pravoslavna crkva osnovana je još prije ovoga preustroja, i to zakonskom odredbom od 3. travnja 1942. [72], a ustav HPC donijet je 5. lipnja 1942. [73]

Ministri su u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja bili dr. Mirko Puk, dr. Andrija Artuković i dr. Pavao Canki. Mirko Puk bio je u prvoj vladi NDH, imenovanoj 16. travnja 1941., ministar pravosuđa, a kad je odjel bogoštovlja iz Ministarstva bogoštovlja i nastave priključen Ministarstvu pravosuđa (24. lipnja 1941.) postao je ministar pravosuđa i bogoštovlja. [74] Na tom je položaju ostao do listopada 1942., kada je na njegovo mjesto došao dr. Andrija Artuković, dotadašnji ministar unutrašnjih poslova, koji je na toj službi ostao do travnja 1943., a onda ponovno imenovan ministrom unutrašnjih poslova. [75] Posljednji ministar pravosuđa i bogoštovlja

66 Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 470.

67 M. COLIĆ, Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941., Beograd, 1973., str. 103.

68 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. I, str. 157 (Z. o. LV/87 – Z. p. 1941).

69 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. II, str. 270-282 (Z. o. CLXVIII – 499 – Z. p. – 1941).

70 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. IV, str. 133-166 (Z. o. CCXXXV – 1037 – Z. p. 1941).

71 Zakoni NDH, Zagreb, 1943., knj. XXVIII, str. 279-288 (Z. o. 487 – D. V. – 1943).

72 Zakoni NDH, Zagreb, 1942., knj. XIV, str. 239 (Z. o. XC – 817 – Z – 1942).

73 Zakoni NDH, Zagreb, 1942., knj. XVIII, str. 65-96 (Z. o. CLXIV – 1386 – Z – 1942).

74 M. COLIĆ, Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941., Beograd, 1973., str. 103.

75 B. KRIZMAN, NDH između Hitlera i Mussolinija, 2. izd., Zagreb, 1983., str. 421, 423, 538.

HF_4.indd 204 19.1.2009 11:32:13

bio je dr. Pavao Canki. Na tu je službu imenovan u listopadu 1943., a na njoj je ostao do kraja rata i postojanja NDH, do svibnja 1945. [76]

Glavaš je čitavo vrijeme postojanja NDH obnašao istu službu, bez obzira kojemu je ministarstvu pripadao njegov Odjel bogoštovlja i koji se ministar nalazio na čelu ministarstva. On je bio načelnik Odjela bogoštovlja, ili barem nadležan za tu djelatnost u Ministarstvu.

Briga za svoju franjevačku provinciju

Fra Radoslav se brinuo za svoju provinciju. O tome ima nekoliko dokumenata u Arhivu Provincije, a zacijelo bi ih se našlo još više po arhivima pojedinih samostana ili župa. Važno je njegovo zauzimanje za kupnju vlastite kuće hercegovačkih franjevaca u Zagrebu, jer je sam dobro iskusio što znači živjeti u tuđoj kući, a još je važnije njegovo sudjelovanje u monumentalnome projektu osnutka teološkoga fakulteta u Sarajevu za sve franjevačke provincije na području NDH.

Već u srpnju 1941. provincijal fra Krešimir Pandžić moli Glavaša da bi se državna uredba o redovini protegnula na sve biskupije. Vjerojatno ta uredba još nije bila provedene ni u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, pa se provincijal stoga i obraća Glavašu. [77] Uskoro provincijal piše Glavašu iznoseći problem tzv. školskih općina i plaćenih vjeroučitelja. [78] Glavaš pak u kolovozu iste godine daje upute provincijalu kako napraviti molbu na Tajništvo za javne radove za novčanu pomoću kod popravka bombardirane crkve. [79] Uskoro potom uputio je provincijalu način kako se može dobiti dopusnica za kupovinu kože za obuću. [80] Izgleda da je teško bilo doći do gotove obuće, pa su se ljudi snalazili izrađujući sami cipele i sandale. Početkom 1942. Glavaš izvješćuje o količini doprinosa za crkve i župne stanove[81], a u svibnju 1942. izvješćuje o kreditu za crkve u Mostaru i Drinovcima. [82] U ljeto sljedeće godine tajnik Provincije tražio je od Glavaša pojašnjenje o pristiglome novcu na račun Provincije: je li iznos od 500. 000 kuna bio upućen Provincijalatu ili drinovačkoj crkvi. Glavaš je 10. kolovoza 1943. odgovorio da je namijenjen za popravak crkve

---

76 F. JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945., Zagreb, 1977., str. 282 (b. 242), 302 (b. 319).

77 Dopis fra Sebastijanu Leski, u kojem ga o tome obavještava, od 26. srpnja 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 13).

78 Dopis Glavašu od 19. kolovoza 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 128a).

79 Dopis od 9. listopada 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 298).

80 Dopis od 17. studenog 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 449).

81 Dopis od 28. siječnja 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 135, f. 91). Dokument je naknadno uništen jer je u njemu riječ o slučaju fra Justina Medića, koji je napustio franjevačku zajednicu. O sadržaju dokumenta ipak znamo na temelju kratkoga upisa u Urudžbenome zapisniku.

82 Dopis od 25. svibnja 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 136, f. 37). Dokument je naknadno uništen jer se u njemu radilo o slučaju fra Justina Medića, koji je napustio franjevačku zajednicu. O sadržaju dokumenta ipak znamo na temelju kratkoga upisa u Urudžbenome zapisniku.

HF_4.indd 205 19.1.2009 11:32:13

u Drinovcima. [83] Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja odobrilo je 20. svibnja 1942. Franjevačkomu provincijalatu u Mostaru iznos od 400. 000 kuna za dovršenje spomen-bazilike na Duvanjskome polju. Odobrenje je dao ministar dr. Mirko Puk, a proslijedio pročelnik Odjela za bogoštovlje Radoslav Glavaš. [84] Fra Janku Bubalo, kapelanu u siromašnoj hercegovačkoj župi Rasnu, izmolio je pomoć u namirnicama, kako bi mogli hraniti majstore i radnike za dovršetak izgradnje župne crkve u tome selu. [85]

Osobito je važno Glavaševo zauzimanje da hercegovački franjevci dobiju svoju vlastitu kuću u Zagrebu. Kuća u Hercegovačkoj ulici kupljena je 1942. godine, ali čini se da nije odmah bila useljiva, nego da ju je najprije trebalo urediti za stanovanje. O tome doznajemo iz pisma provincijala Pandžića Aurelu Šmitu, savjetniku Ministarstva urudžbe, iz rujna 1942. U pismu mu zahvaljuje na susretljivosti u ministarstvu i na zanimanju za preuzimanje kuće i čestice u Hercegovačkoj ulici br. 93 za studente hercegovačke franjevačke provincije. Aurel je poslao pismo provincijalu 29. kolovoza, izvješćujući ga o stanju stvari. O njegovu je pismu provincijal obavijestio Glavaša, koga je opunomoćio u toj stvari: "Neka Vas posjeti i sve uredi, da odmah preuzmemo posjed objekta (…) da se naši studenti već ove godine smjeste gore ili svakako u nedalekoj budućnosti."[86] Kuću je Provincija preuzela u kolovozu 1942., a studenti su u nju preselili u siječnju 1943. Prvi poglavar te franjevačke rezidencije u Hercegovačkoj ulici (tada se zvala Kosačina ulica) bio je fra Trpimir Musa. [87] Kuća je kanonski uspostavljena 21. srpnja 1944. pismenim pristankom Nadbiskupskoga

---

[83] Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 354-355.

[84] Arhiv Provincije: SP, sv. sv. 136, f. 62. Spomen-bazilika u Tomislavgradu građena je prilozima svih Hrvata na svijetu, a gradnja je započela prigodom proslave 1000. obljetnice krunidbe prvoga hrvatskog kralja, za kojega se držalo da je bio Tomislav i da se krunio 925. na Duvanjskome polju. Više o toj gradnji gl. M. KOLAR, Gradnja duvanjske bazilike u spomen tisućgodišnjice krunidbe kralja Tomislava, u: *Duvanjski zbornik*, Zagreb – Tomislavgrad, 2000., str. 283-303; I. BAGARIĆ, Duvno, str. 162-173; ISTI, Fra Mijo Čuić – spomenica, str. 33-71.

[85] J. BUBALO, Apokaliptični dani. U sjeni zablude, Zagreb, 1992., str. 77-79.

[86] Dopis provincijala Šmitu br. 697/42 od 7. rujna 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 137, f. 59).

[87] Posljednja *Hercegovina franciscana* (1944.) donijela je sljedeći članak pod naslovom "Naša residencija u Zagrebu": "Mnp. o. provincijal išao je u Zagreb 12. VIII. 1942., da uredi stvar za nabavu kuće, u kojoj bi se smjestili studenti naše provincije. Ministar udružbe dr. L. Sušić predao je 26. VIII. 1942. našoj provinciji u najam đački konvikt s vrtom od 5. 158 četvornih metara površine u Hercegovačkoj ulici br. 93, sada Stj. Kosače 111. Nakon obavljenih formalnosti pred državnim pravobranioćtvom ugovor o najmu na 30 godina odobrio je Min. Pravosuđa dne 23. list. 1942. Prema stručnim uputama ing. Fra P. Nuića kuću je o svom trošku preuredio za privremeno stanovanje naših studenata g. Ivan Pandžić, zagrebački trgovac, za što je utrošio Kn. 250. 000. – Naši su studenti u Zagrebu preselili u našu kuću u siečnju 1943. Za razjašnjenje ovoga pitanja nadodajemo: Kad smo u proljeće 1943. na gornjem zemljištu imali početi s gradnjom nove residencije, i proti našoj osnovi, s kojom je zagrebačka provincija bila koncem g. 1942. sporazumna, izneseni su u Rimu neki formalni prigovori. Ovi su prigovori od strane našega provincialata obezkriepljeni. Naša je residencija u Zagrebu stavljena pod zaštitu Bezgrješnog Začeća Bl. Dj. Marije" (// Naredbe i obaviesti, *Hercegovina franciscana*, br. 6/1944., str. 27-28).

HF_4.indd 206 19.1.2009 11:32:14

ordinarijata u Zagrebu, kao i apostolskoga delegata. Već je 16. svibnja 1944. uprava Provincije uspostavila samostansku obitelj od šest članova. Nakon što je fra Trpimir ljeti 1945. pobjegao preko granice, kućom je upravljao fra Bosiljko Vukojević. U proljeće 1947. komunisti su oduzeli kuću kao ratnu dobit. [88]

Franjevački bogoslovni fakultet u Sarajevu

Glavaš je bio izravno vezan i za osnutak zajedničkoga bogoslovnog fakulteta svih franjevačkih provincija. Držim, štoviše, da je on bio "spiritus movens" čitavoga pothvata. Zgrada je trebala biti u Sarajevu, a profesori i franjevački studenti iz svih hrvatskih provincija. Hvale vrijedan projekt došao je u posve nezgodno vrijeme, kada nije bilo nikakve mogućnosti da zaživi. O osnutku toga fakulteta pisao je Glavaš provincijalima 13. svibnja 1944: "Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja pokrenulo je preko ministarstva narodne prosvjete osnivanje bogoslovskog fakulteta u Sarajevu za sve franjevce u NDH, koji bi se fakultet povjerio franjevcima. Priedlog ovoga ministarstva naišao je na razumievanje kod mjerodavnih činbenika, pa je potrebno čim prije održati sjednicu svih franjevačkih provincijala, da donesu konkretne priedloge i iznesu svoje mišljenje o tom predmetu. Tom prigodom razpravit će se pitanje priznanja i odobrenja fakulteta od strane vrhovne uprave reda i sv. Stolice, a izabrat će se predstavničtvo, koje će raditi s državnim oblastima u daljem ustrojstvu fakulteta. Stvar je od zamašnog značenja, pa će trebati čim prije početi raditi. Stoga je usliedio brzojavni poziv na sjednicu provincijala u Sarajevu na dan 24. V. 1944." Dopis je potpisao pročelnik Odjela bogoštovlja dr. Radoslav Glavaš. [89]

Svakako da ovaj "zamašni" projekt nije mogao biti ne samo ostvaren nego niti započet bez suglasnosti i potpune podrške franjevačkih provincijala. Ipak, nije sve išlo glatko, jer su crkvene vlasti stavljale određene primjedbe. Tako je zagrebački nadbiskup i ujedno predsjednik biskupskih konferencija Alojzije Stepinac na upit ministra prosvjete dr. Julija Makanca od 10. srpnja 1944. odgovorio da dopuštenje za osnutak novoga katoličkog fakulteta nije u nadležnosti hrvatskih biskupa nego izravno vatikanske Kongregacije za studij i sveučilišta, pa se njima treba obratiti i za dopuštenje. Ipak, Stepinac ne propušta navesti da nije zadovoljan postupkom koji je proveden, bez poštivanja crkvenih kanona: "Moram i ovom prilikom ustanoviti, da nastaju različite poteškoće o pitanjima, koja se rješavaju bez predhodnoga pitanja crkvenih vlasti, a tiču se crkve i njenih interesa. Možda se pitaju za savjet pojedini nenadležni svećenici, koji svojim nerazboritim ili čak krivim savjetima mogu kompromitirati državnu vlast pred svetom Stolicom. Tako mogu odredbe vlasti, kojoj

[88] Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, 1977., str. 202. Veoma lijepo sjećanje o toj kući nakon završetka Drugog svjetskog rata napisala je dr. sc. Inga LISAC, Sjećanje na stari samostan hercegovačkih franjevaca u Zagrebu, *Naša ognjišta*, br. 5/2006, str. 30.

[89] Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja br. 110-1994 od 13. svibnja 1944. Predmet: Sarajevo, osnivanje bogoslovnog fakulteta. "P. S: Predmet smatrati tajnim" (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 42).

HF_4.indd 207 19.1.2009 11:32:14

se revnost i dobra volja mora priznati, donijeti više štete nego koristi i crkvenoj i narodnoj stvari."[90] Iako se izrijekom ne navodi nijedno ime, držim da se Stepinčev spomen "nenadležnih svećenika" odnosio upravo na fra Radoslava Glavaša.

Svoje je primjedbe izrazio i sarajevski nadbiskup Ivan Šarić u dopisu Predsjedništvu Hrvatske vlade. Kaže da je bio "ozbiljno iznenađen, kad je u Narodnim Novinama od 12/VII. 1944. pročitao Zakonsku Odredbu o osnivanju Rimokatoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Sarajevu, donešenu od Visoke Hrvatske Državne Vlade, a da ova nije smatrala potrebnim u toj važnoj crkvenoj stvari na bilo koji način stupiti u dodir sa podpisanim, kao Ordinarijem mjesta, u kojem je Rimokatolički bogoslovni fakultet osnovan." Upućuju također na odredbe crkvenoga zakonika te na kraju kaže da "ne može primiti do znanja osnivanje Rimokatoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Sarajevu, niti ovaj za crkveno pravno područje priznati Rimokatoličkim bogoslovnim fakultetom". [91]

Uskoro su na njegovo pismo odgovorili franjevački provincijali. Oni pišu kako ništa nije učinjeno protivno crkvenim zakonima te kako franjevci nisu podložni biskupu kao ordinariju, nego imaju svoga vlastitog ordinarija, provincijala, a biskupu su podložni samo u određenim stvarima, kao što je *cura animarum* (pastoral). "Osnivanje i sva uprava franjevačkih škola za uzgoj redovničkoga podmladka, po kan. 554, 587, stvar je izključivo franjevačkih Ordinarija ili franjevačkih redovničkih poglavara, pa se u ta pitanja mjestni Ordinarij ili biskup ne smije nikako stavljati." Nadalje, nije povrijeđen ni kanon 1375, o kojemu govori nadbiskup Stepinac: "Hrvatska Državna Vlada osnovala je državni (podvučeno u izvorniku, op. R. J.) bogoslovni fakultet – što joj ne može nitko osporavati – a crkveni ili kanonski osnutak prepustila je nama, franjevačkim provincijalima, da ga preko svoga vrhovnoga redovničkoga starješinstva u Rimu, izposlujemo od sv. Stolice." Nadalje, na nadbiskupu vrhbosanskome uopće nije da priznaje ili ne priznaje osnivanje spomenutoga fakulteta, nego na višim instancijama od njega, a on će morati priznati "što starija oblast zaključi". Provincijali zaključuju: "Time, što je Hrvatska Državna Vlada franjevačko bogoslovno učilište u Sarajevu pretvorila u bogoslovni fakultet za Nezavisnu Državu Hrvatsku, nije katoličkoj crkvi učinjena nikakva krivica, nego joj je, naprotiv, izkazana osobita naklonost, na kojoj ja, u ime sviju hrvatskih franjevačkih provincijala, Hrvatskoj Državnoj Vladi ponovno najsrdačnije zahvaljujem." Dopis je u ime svih provincijala potpisao splitski provincijal fra Petar Grabić. [92]

---

[90] Predsjedništvo biskupskih konferencija u Zagrebu dr. Juliju Makancu, ministru prosvjete, br. 94/B. K. – 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

[91] Nadbiskupski Ordinarijat Vrhbosanski Visokom Predsjedničtvu Hrvatske Državne Vlade u Zagrebu, br. 1610/1944. od 1. kolovoza 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

[92] Dopis Predsjedničtvu Hrvatske Državne Vlade br. 1012 od 14. kolovoza 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17; usp. Arhiv Provincije: Urudžbeni zapisnik).

HF_4.indd 208 19.1.2009 11:32:14

O tome je članovima Provincije pisao i hercegovački provincijal fra Leo Petrović 15. kolovoza 1944. Ističe da je ideja o zajedničkome franjevačkom bogoslovnom fakultetu začeta još 1913. godine, ali da do sada nije mogla biti ostvarena. Konačno, 11. srpnja 1944. potpisana je Zakonska odredba o Rimo-katoličkome bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, a uprava i vodstvo povjereni su franjevačkim provincijama. "Iniciativa za ovo potekla je izvan naših redova. (…) Od strane državnih vlasti ide nam se u svemu na ruku." Provincijal govori i o poteškoćama i dijeli ih na vanjske i na unutarnje. "Bit će ih i odanle, odakle bi se najmanje očekivalo. Činit će ih i oni, koji bi morali svim silama pomagati. Preko tih ćemo lako prieći."[93] Jasno je da provincijal misli na crkvenu hijerarhiju. Iz hercegovačke provincije trebao je biti prefekt (odgojitelj) studenata. Na tu je službu ministar dr. Pavao Canki imenovao dr. fra Jerku Mihaljevića. Dekret o tome izdan je 9. studenoga 1944., a sve je išlo preko Glavaša. Zapravo, on je sve to i uredio. [94]

Za nas je ovdje važno da je veliku ulogu odigrao upravo fra Radoslav Glavaš, jer se nalazio na položaju s kojega je mogao utjecati da se stvari tako razvijaju i da franjevci ostvare svoj dugo sanjani san. Stoga mu trebaju biti zahvalni svi hrvatski franjevci, iako na žalost fakultet na Kovačićima u Sarajevu nije uspio preživjeti niti jednu akademsku godinu: sve je prekinuo užas svršetka rata i komunističko oduzimanje franjevačke imovine. Zgrada i zemljište oko nje nacionalizirani su 1947. godine. U zgradu je smješten državni Poljoprivredno-šumarski fakultet, a na zemljištu su sagrađene još tri stambene višekatnice te jedna zgrada kao dodatak fakultetu. Zgrada je 1995. vraćena provinciji Bosni Srebrenoj, ali u velikoj mjeri uništena u posljednjemu (Domovinskom) ratu. Dio prostorija je već uređen, u njemu su otvoreni studentski dom, pučka kuhinja, prostorije "Svjetla riječi" i dr. Uređenje se nastavlja. [95]

Dr. Petar Čule novi mostarsko-duvanjski biskup (1942.)

Više se puta u literaturi, osobito onoj vezanoj za (kasniji) "hercegovački slučaj" navodilo Glavaševo ime uz "aferu" oko imenovanje dr. Petra Čule novim mostarsko-duvanjskim biskupom, a nakon smrti dotadašnjega biskupa Alojzija Mišića, franjevca (26. ožujka 1942.). Ne želeći ovdje ulaziti u sami problem Crkve u Hercegovini, valja istaknuti da su franjevci svakako bili nezadovoljni izborom novoga biskupa, njima nekako iza leđa. Tu je svoje prste imao sarajevski nadbiskup Ivan Šarić i na njegov je nagovor Kongregacija za raširenje vjere 10. travnja 1942. don Petra Čulu imenovala kapitularnim vikarom Biskupije, a već je 2. lipnja 1942. bio imenovan biskupom. Posvećen je za biskupa 4. listopada 1942. u Mostaru. Posvetu

[93] Provincialat hercegovačkih franjevaca, br. 653/44 od 15. kolovoza 1944. (Arhiv Franjevačkog samostana u Tomislavgradu: Spisi, sv. 4).

[94] Arhiv Provincije: SP, sv. 148, ff. 196, 197, 198.

[95] R. JOLIĆ, Sarajevo: Franjevačko međunarodno studentsko središte, *Naša ognjišta*, br. 9/2005., str. 19.

je obavio nadbiskup Šarić uz asistenciju zagrebačkog nadbiskupa Stepinca i apostolskoga delegata Giuseppea Ramira Marconea. [96]

To franjevačko nezadovoljstvo postupkom prilikom izbora novoga biskupa žele neki autori povezati s protestom hrvatske vlade poslanim 3. lipnja 1942. na sve župne urede u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji. U tome raspisu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja prosvjeduje se protiv imenovanja dr. Čule mostarsko-duvanjskim biskupom "bez znanja i saslušanja, čak i bez znanja hrvatske državne vlade. Hrvatska državna vlada ne može primiti do znanja takvo imenovanje… te će prema tome zauzeti svoje stanovište na obranu državnog vrhovničtva u svim odnošajima *pro foro civili*..."[97] Don Marko Perić kaže da u svome razmatranju "hercegovačkog slučaja" ne bi ni spominjao taj prosvjed hrvatske vlade "da nije u to doba vršio službu načelnika za bogoštovlje u ministarstvu pravosuđa hercegovački franjevac, spomenuti fra Radoslav Glavaš", a na drugome mjestu: "Njihovu članu, o. fra R. Glavašu (…) bilo je dano obećanje od strane najviših državnih organa, da će po smrti o. Mišića hercegovački franjevac postati biskup u Mostaru. Ali Sveta Stolica drukčije je odredila i izabrala dijecezanskoga svećenika dr Petra Čulu za biskupa u Mostaru. Nastala je velika konsternacija. O. fra Radoslav Glavaš ishodio je od ondašnje Vlade, da službeno protestira u Vatikanu zbog imenovanja dr Čule za biskupa u Hercegovini, a na sve župske urede u Biskupiji da razašalje raspis, kojim se saopćava, da Vlada ne priznaje novoimenovanoga Biskupa u Mostaru."[98]

Sigurno je da je Glavaš bio dobro obaviješten o stanju stvari kako u Hercegovini, tako u vladinim krugovima u Zagrebu. Posve je nesigurno, dapače nemoguće, da bi njemu u Vladi bilo obećano kako će nasljednik Mišićev u Mostaru zacijelo postati neki hercegovački franjevac. Za tu tvrdnju Perić ne navodi nikakva dokaza. Također ničim nije dokazano da bi Vlada prosvjedovala na poticaj hercegovačkih franjevaca, pa tako ni fra Radoslava, dakle pod njihovim utjecajem. I sam Perić navodi kako je ista Vlada prosvjedovala i zbog imenovanja dr. Janka Šimraka za križevačkoga vladiku, kao i da se miješala u imenovanje đakovačkoga biskupa. [99] Prema tome proizlazi da je Vlada naložila Glavašu, kao odgovornomu u ministarstvu upravo za to područje, da prosvjeduje u Vatikanu – a nikako ne obrnuto. Država je jednostavno željela da se i nju nešto pita vezano za imenovanje novih biskupa[100]

---

96 B. PANDŽIĆ, Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom, Mostar-Zagreb, 2001., str. 211-213; V. NUIĆ, Istina o "hercegovačkom slučaju", 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998.: "Godine 1942., naime, za mostarskog biskupa dolazi prvi nefranjevac – po želji, izboru i makinacijama vrhbosanskog nadbiskupa Šarića – dr. Petar ČULE…" (str. 25). Na tu se Nuićevu rečenicu, među ostalima, osvrnuo biskup Ratko Perić, pa se oko toga razvilo njihovo dopisivanje, objavljena potom u drugome izdanju spomenute knjižice (str. 50, 58-59, 67-68, 71-72).

97 Navedeno prema M. PERIĆ, Hercegovačka afera, Mostar, 2002., str. 111.

98 M. PERIĆ, Hercegovačka afera, str. 111, 382.

99 M. PERIĆ, Hercegovačka afera, str. 111.

100 Don Mate Šimunović olako i bez ikakvih stvarnih dokaza tvrdi: "Čuo sam za Pavelićev proglas odmah nakon imenovanja dr. Petra Čule za biskupa. U tom su proglasu navedeni neki politički razlozi,

HF_4.indd 210 19.1.2009 11:32:14

– bez obzira koliko na to imala ili ne imala prava. Vezano za slučaj imenovanja biskupâ Čule i Šimraka nadbiskup je Stepinac u svojoj propovijedi 29. lipnja 1942. uputio jasnu poruku "vladi da se nema pravo miješati u administrativnu, juridičku i naučiteljsku misiju Crkve". Tako je Pavelić morao popustiti. Štoviše, "nadbiskup je pozvao fra Radoslava Glavaša, franjevca Hercegovačke provincije i visokog službenika u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, i zaprijetio mu da će poglavnik, ministar pravde i sam Glavaš biti ekskomunicirani (izopćeni iz Crkve) ako se budu protivili željama Sv. Stolice". [101]

Nema, dakako, nikakve dvojbe da je Glavaševa želja bila da nasljednikom biskupa Mišića bude imenovan franjevac. To mu biskup Čule nikada nije zaboravio. U svojim zapisima biskup Čule piše kako je 1942., kada je bio imenovan biskupom, uzalud tražio da ga primi Pavelić. "Htio je posjetiti i pročelnika u Ministarstvu bogoštovlja fra Radoslava Glavaša – inače poznatog i dobrog književnog kritičara pod pseudonimom A. R. Buerova, ali ga je podvornik Ministarstva grubo odbio."[102] Ni to, ako je stvarno bila istina, biskup Čule nikada nije zaboravio. [103]

---

ali se ubrzo doznalo da ti razlozi nisu glavni, nego da su neke osobe u tadašnjoj vladi, kao što je bio fra Radoslav Glavaš, na to utjecale" (B. GOLUŽA, Biskup Čule u uspomenama svećenika i vjernika hercegovačkih biskupija, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 322). Prije će ipak biti da su gotovo isključivi razlozi za prosvjed bili upravo političke naravi.

101 J. KRIŠTO, Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. -1945., Zagreb, 1998., str. 102; usp. J. KRIŠTO, Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb, 2001., str. 82, 106.

102 P. Čule, Curriculum vitae, rukopis, str. 10 (navod prema Đ. KOKŠA, Društveno-političke prilike u vrijeme dra Petra Čule, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 40).

103 Kako drukčije, naime, protumačiti zapis iz Čuline *Autobiografije*, a pogotovo uz gotovo apsurdno tumačenje Želimira Puljića, koji piše: "Rat se primicao kraju. Katolička Hercegovina u prvoj polovici veljače 1945. proživljavala je svoju Kalvariju. Posebno su stradali franjevci na Širokom Brijegu i u Mostaru. Ubijeno je 48 franjevaca i 12 dijecezanskih svećenika i jedan brat laik. U vladi je, naime, u Zagrebu bio fra Radoslav Glavaš, hercegovački franjevac koji je iz Zagreba namještao političare po Hercegovini. 'Kamo sreće – zapisat će biskup Čule u svoj dnevnik – da je Glavaš ostao u svom redovničkom samostanu i da se nije išao baviti politikom. Siromah i sam je stradao 1945. kad su ga Englezi zajedno s drugima ukrcali u vlak i mjesto u Italiju poslali partizanima u Jugoslaviju'" (Ž. PULJIĆ, *Curriculum vitae* dra Petra Čule, u: *Za kraljevstvo Božje*, str. 33). Je li u Puljića samo riječ o nespretnoj formulaciji ili o čudnome previdu, štoviše nevjerojatnom i štetnom, opasnom opravdavanju partizanskih komunističkih zločina nad širokobriješkim i mostarskim franjevcima? Jesu li ti franjevci pobijeni zato što je R. Glavaš bio pročelnik u jednome ministarstvu NDH? Zbog čega su onda pobijeni dijecezanski svećenici u Hercegovini? Zato što je Glavaš bio rodom iz Hercegovine? A zbog čega su onda partizani pobili stotine drugih svećenika i redovnika, koji s Glavašem nisu imali nikakve veze? "Tijekom Drugoga svjetskog rata pripadnici različitih partizanskih jedinica ubili su 314 katoličkih svećenika, a poslije rata za vrijeme vlasti KPJ ubijeno je još 118 crkvenih osoba" (I. LUČIĆ, Komunistički progoni Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini (1945. -1990.), u: *Fra Ferdo Vlašić – vizionar i patnik*, str. 53). Želim vjerovati da je u Puljića riječ samo o nespretnoj formulaciji! Biskup Čule u svojoj *Autobiografiji* pogrješno smatra da je Glavaš uhvaćen u bijegu i vraćen komunistima. On je čitavo vrijeme ostao u Zagrebu. A "politikom se bavio" ne na svoju ruku, nego na iskreni poziv vlasti tek osnovane hrvatske države i s dopuštenjem redovničkih poglavara. Nimalo ne sumnjam da

III. Glavašev znanstveni i književni rad

Glavaš u prikazu Branimira Donata

Srećom se jedan književni stručnjak, Branimir Donat, zainteresirao za Glavašev književno-kritički rad te načinio Glavaševu bibliografiju i izabrao najvrjednije Glavaševe članku u jednu knjigu. Knjiga je izišla pod naslovom: Andrija Radoslav Glavaš, *Hrvatska književnost i duhovnost*. Izišla je u nakladi izdavačke kuće "Dora Krupićeva" u Zagrebu 1995. Tako je Donat svima onima koji se zanimaju Glavašem, kao i hrvatskom književnošću, u kojoj Glavaševa književna kritika zauzima značajno mjesto, pojednostavio pristup njegovim djelima. Knjiga je podijeljena u nekoliko cjelina: "Okviri književnosti" (Glavaševi članci o književnosti općenito), "U sklopu katoličke tradicije" (o hrvatskoj, katoličkoj i franjevačkoj književnosti do toga vremena), "Na crti pravaštva" (općenito o književnosti na crti pravaštva, kao i o nekim predstavnicima te književnosti), "Arhipelag Budak" (Glavaševa književna kritika Budakova djela), "O piscima i knjigama" (o pojedinim književnicima i njihovim djelima) te "Ruske teme" (o ruskoj književnosti i nekim izabranim predstavnicima). "Umjesto proslova" donesen je glasoviti Glavašev članak "Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu" objavljen u zagrebačkim *Novinama*, br. 5/1945. (br. 180) i izgovorenom na zagrebačkom radiju. Govori, naravno, o stravičnome partizanskom pokolju širokobrijeških franjevaca u veljači 1945.

Glavaš je čitao iznimno mnogo, pratio je domaću i svjetsku književnost. Mnogo je i pisao, i to neprestano, kako se može vidjeti iz njegove bibliografije: Donat je izračunao da njegovi kritički napisi "obasižu oko dvije tisuće stranica". [104] Počeo je objavljivati kao 20-godišnji student u Mostaru, u *Ruži*, a nastavio u *Hrvatskoj prosvjeti*, *Narodnoj slobodi*, *Selu i gradu*, *Ratničkom glasniku*, *Kalendaru sv. Ante*, *Stopama otaca*, *Hrvatskoj smotri*, *Hrvatskoj straži*, *Katoličkom tjedniku*, *Hrvatskom narodu*, *Hrvatskoj reviji*, *Spremnosti*, *Graničaru*, *Hrvatskoj mladosti*. Posljednji mu je članak objavljen neposredno pred ulazak partizana u Zagreb, krajem travnja 1945., u *Novinama*, a govori o pobijenim širokobriješkim franjevcima. Objavio je i jednu knjigu, zapravo svoju doktorsku disertaciju o Jakši Čedomilu (Zagreb, 1942.). [105] Glavaš je pisao neprestano, bez obzira na mjesto gdje je boravio i kojim se poslom bavio (Mostar, Široki Brijeg, Francuska, Zagreb; student, profesor, načelnik u ministarstvu). Svoju osnovnu ljubav, književnu kritiku, nikada nije zaboravljao niti zapuštao. Očito je da je bio veliki radnik, tim više što su njegovi tekstovi stručni, dotjerani i promišljeni. U to se možemo uvjeriti već nakon iščitavanja izbora iz njegova djela koji je načinio Branimir Donat.

biskup Čule ne bi imao ništa protiv da je tko od njegovih dijecezanskih svećenika zauzimao jedan takav utjecajan položaj! Svakako, franjevce na Širokome Brijegu i u Mostaru, kao i druge svećenike i redovnike, čekala je ista sudbina koju su doživjeli – bez obzira na to bio Glavaš državni službenik ili ne.

104 B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš, str. 433.

105 Bibliografiju prikupio i objavio B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš, str. 387-391.

O njegovim znanstvenim člancima zapisala je spominjana Ruža Bajurin: "Glavaš je studirao i u Francuskoj i Italiji te je dobro poznavao jezike i književnost tih naroda. Njegovi kritički članci o hrvatskoj i stranoj književnosti pokazuju solidnu stručnu spremu i izgrađen stil."(…) "Glavaševi članci, rasprave i govori bili su odgovor onima koji su podcjenjivali hrvatsku književnost, naglašavali njen diletantizam i isticali, da tek Krleža znači početak ozbiljne književnosti kod Hrvata."[106]

Branimir Donat potanko obrađuje stanje predratne kritičke misli "kritičara kršćanskog svjetonazora", među koje pripada i Glavaš. Ona je još uvijek nedovoljno poznata i slabo vrjednovana. Glavašu je osobito pomogao svojevrsni "odmak", naime njegov boravak na studiju u Francuskoj, kada je mogao bolje upoznati kretanja u svjetskoj književnosti i ujedno uvidjeti stanje na "domaćoj" (hrvatskoj) sceni. Osobito ga je zainteresirao ruski opus. Tu se, barem u književnosti, susreće i sa slavenofilstvom i s ateističkim komunizmom ruskoga tipa. Tekstovi objavljeni između 1936. i 1939. pokazuju njegovo povećano zanimanje za pitanje odnosa ideologije i književnosti – i to će ga pratiti do smrti, osobito u hrvatskome slučaju. Donat zaključuje da je "riječ o osebujnoj, kreativnoj i neovisnoj osobi, vrlo dobro upućenoj ne samo u probleme književne ideacije nego i u stvarne dosege i mogućnosti hrvatske književnosti, i to u konkretnim književnim, društvenim, pa i inim okolnostima". [107] Kao zaključak možemo donijeti Donatovu misao: "Glavaš je kao kritičar dao dosta, ali ne onoliko koliko je mogao i koliko je hrvatskoj književnosti trebalo da čuje o samoj sebi s pozicija koje su predstavljale sklop kršćanskih iskustava i potrebe što snažnijeg nacionalnog samoodređenja."[108]

Ideološka podloga

Glavaš je bio nepopravljivi pravaš. Srce mu je tuklo za slobodnu Hrvatsku i slobodnoga hrvatskog čovjeka. Samo se u tome svjetlu može i smije promatrati i njegov politički angažman od 1941. do 1945. Upravo u tome Glavaš gleda tu neraskidivu vezu između književnosti ("ideje") i politike (ostvarenja ideje). Samo pravaštvo neprestano ustrajava na ideji o samostalnoj državi hrvatskoga naroda. Upravo u tome svjetlu valja gledati i Glavaševu očaranost djelom Mile Budaka, o kojemu je pisao: "Četvrto desetljeće našega vijeka ispunjeno je u hrvatskoj književnosti književnim radom Mile Budaka. U tom razdoblju ni o jednom piscu naše književnosti nije toliko govoreno i pisano kao o njemu. Budak je gotovo zasjenio svoje književne drugove i snagom svoga talenta pred javnošću jednostavno gurnuo u pozadinu sve druge pisce. To će vremensko razdoblje u našoj književnosti biti nazvano Budakovim književnim razdobljem. Opsegom svoga književnog rada Budak

[106] R. BAJURIN, Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

[107] B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš, str. 430.

[108] B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš, str. 437-438.

HF_4.indd 213 19.1.2009 11:32:14

je to zaslužio."[109] Budak je u svojim djelima opisivao seoski život, očuvanje ognjišta, želju hrvatskoga čovjeka za svojom samostalnom državom. Tu Glavaš vidi taj "ideološki" okvir Budakova djela, s kojim se i sam u potpunosti suobličava: "Mile Budak načeo je (…) povijest rađanja hrvatske narodne i državne misli kod graničara i seljaka i već do sada pokazao, kako su naši široki narodni slojevi bili pouzdani branitelji narodne slobode. U Budakovim romanima imamo lijepe primjere, kako se hrvatska državna misao rađala među hrvatskim pučkim slojevima, koji su danas najpouzdaniji branitelji hrvatske države."[110]

Pišući o pravaškim zasadama Glavaš odlično uočava značaj Starčevićeve misli za stvaranje hrvatske države: "Predvodnici pravaškoga pokreta tražili su za hrvatski narod vlastitu državu, jer je jedino u svojoj državi moguće čuvati svoja dobra i razviti narodne sposobnosti. U prošlosti ne bi dolazilo do tako zbrkanih traženja, da je hrvatski narod imao svoju državu."[111] Posebno obrađuje pisce pravaški orijentirane i njihovo djelo. Upravo u tome kontekstu Glavaš hvali i ustaška načela dr. Ante Pavelića. Vrlo je važno pročitati taj Glavašev uradak, u kojima ističe samo pozitivne zasade tih načela, točnije potrebu da jedan narod određuje svoju sudbinu. Glavaš ni jednom riječju ne spominje bilo što negativno, ni jednu jedinu misao o osveti, progonu drugih, mržnji… "U ustaškim načelima nije sadržan program jednog staleža ili jedne stranke, nego su ona plod težnja narodnog pokreta, pa prema tomu imaju potrebnu puninu i cjelovitost. Narodni pokreti ne niču iz uskih krugova ili zatvorenih skupina, oni su izraz cjelokupne narodne duše. Ustaški pokret je hrvatski narodni pokret. Vođa toga pokreta u ustaškim načelima samo je skupio narodne težnje, pa u njima nuždno nalazimo sve ono, što nam je potrebno znati o svom narodu. Jednom riječi ustaška načela su sadržaj naše povijesti, politički i društvovni program za čitavu budućnost hrvatskoga naroda."[112] I inače u Glavaševim raspravama nećemo naći naići niti trunku mržnje prema bilo kome, njegovi su tekstovi pozitivno intonirani, ali uvijek s jasnom porukom o potrebi da hrvatski narod ima svoju vlastitu državu.

Doktorska disertacija

Glavaš je zbog obveza koje je preuzeo kao profesor na Širokome Brijegu zakasnio s doktorskom disertacijom. Doktorirao je tek 1942. godine, nakon ponovnoga dolaska u Zagreb. O disertaciji je pisala njegova školska kolegica R. Bajurin: "Njegova doktorska disertacija *Jakša Čedomil – osnivač moderne hrvatske kritike* (Zagreb 1942.), dragocjen je prilog za proučavanje hrvatske književnosti. Radio je na njoj godinama i rijetkom marljivošću sakupljao podatke. Iznoseći rad Jakše Čedomila,

[109] A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, str. 169.

[110] A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, str. 188.

[111] A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, str. 122.

[112] A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, str. 149.

HF_4.indd 214 19.1.2009 11:32:14

Glavaš je dokazao, da smo mi Hrvati imali ljude, koji su se stručno bavili literarnom kritikom u vrijeme, kad se ta književna vrsta istom počela razvijati u stranom svijetu. Ima dosta sličnosti između Jakše Čedomila i Glavaša, i to ne samo u tome, što su obojica bili svećenici, koji su mnogo putovali i posebno dobro poznavali talijansku i francusku književnost. I jedan i drugi neumorno prate živu književnost i u svoje kritike unose mnogo duha i srca. Obojica vjeruju u snagu hrvatske književnosti i zastupaju vitalističko shvaćanje umjetnosti, koja je izraz života, prilika i okoline: 'Narodni književni velikani hrane se, slično pelikanu, krvlju svoga naroda' (1878.). U svojoj je disertaciji osvijetlio tragiku ličnosti Jakše Čedomila, kojemu je život i kao svećeniku i kao književnom kritiku bio često pun gorčine."[113]

Glavaš u leksikonima

Više je nego zanimljiv podatak da je R. Glavaš uvršten u *Leksikon pisaca Jugoslavije* u izdanju Matice srpske 1979. godine (autor A. Nikić). Istina, o njemu nema nikakvih posebnih podataka, osim najkraćega životopisa, listova i časopisa u kojima je surađivao, kao i literature o njemu, ali je veoma neobično da je "narodni neprijatelj", osuđen po komunističkim vlastima na smrt kao ratni zločinac, našao mjesta u jednome komunističkom leksikonu, k tomu srpskom. Među životopisnim podatcima navedeno je čak i to da je bio "načelnik u Min. pravosuđa i bogoštovlja u Zagrebu (1942 – 1945)". Kao datum njegove smrti navodi se 27. svibnja 1945. [114]

Suvremeni *Hrvatski biografski leksikon* daje mnogo šire obavijesti o R. Glavašu (autor J. Šonje). K tomu donosi i njegovu fotografiju. Osnovne životopisne podatke preuzima od A. Nikića, pa tako i pogrješke da je Glavaš bio profesor na Š. Brijegu od 1938. (treba: 1939.), kao i da je u Ministarstvu počeo raditi od 1942. (treba: 1941.). Pogrješno je i da je u Zagrebu studirao 1933. -1938. (treba: 1935. -1939.). I ovdje se kao datum smrti navodi 27. svibnja 1945. Šonje njegove priloge dijeli na književnopovijesne, književnoteoretske i književnokritičke. Njegova znanstvena postignuća iznimno cijeni. Posebno naglašava da je Glavaš "prema književnosti ostvario profesionalni odnos, a ne ideološki" te da je "književni izraz cijenio više od ideologije i politike u književnosti". Glavašev je "pristup književnosti estetski i nacionalan, a nipošto socijalan i političan, ali je razlikovao nedoktrinarnu od doktrinarne socijalne književnost". I Šonje zapaža Glavaševu opčinjenost Budakovim djelom. Osim književnoznanstvenih radova Glavaš je objavio i "političke članke Duh i značenje ustaških načela i Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu, u kojem je iznio potresnu sliku partizanskoga pokolja franjevaca na Širokom Brijegu i ostaloj Hercegovini". [115]

---

[113] R. BAJURIN, Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

[114] A. NIKIĆ, Glavaš, Andrija fra Radoslav Mlađi, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II (Đ-J), Matica srpska, Novi Sad, 1979., str. 230-231.

[115] J. ŠONJE, Glavaš, Andrija Radoslav, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 4 (E – Gm), Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1998., str. 728-729.

IV. Suđenje i tragični svršetak života

Zašto Glavaš nije bježao?

Fra Radoslav Glavaš nije želio nikamo bježati u svibnju 1945., kada su stotine tisuća Hrvata bježale glavom bez obzire pred partizanskim zločincima. Zašto nije bježao? Jer se nije osjećao krivim. On je radio u ministarstvu, ali se nije ogriješio ni o kakve zakone, niti je na bilo koji način sudjelovao u bilo kojemu zločinu. O tome je zapisala Ruža Bajurin: "Posljednji put vidjela sam Glavaša dan prije ulaska partizana u Zagreb. Nije htio da bježi, već je mirno ostao na svom mjestu. Prošlo je nekoliko dana. U prvoj objavljenoj listi strijeljanih nalazilo se i ime: Andrija Radoslav Glavaš."[116]

Branimir Donat navodi dva razloga, možda i tri. Ponajprije, nije se osjećao ni za što krivim; drugo, pišući za vrijeme rata o hrvatskoj književnosti nije radio ništa što bi potpadalo pod ratne zakone. "Možda je postojao i treći, dosad nedovoljno isticani razlog. Naime, Glavaš je krajem travnja 1945. objelodanio u novinama koje su se posve tautološki zvale Novine članak 'Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu' u kojem je neuvijeno opisao zločin što se zbio u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu. Taj su zločin partizani krili, ali kad je sve izišlo na vidjelo, komunisti su tvrdili da je to urađeno zato jer je širokobriješki samostan bio pretvoren u tvrđavu iz koje se napadala miroljubiva narodnooslobodilačka vojska. Ne skrivajući ništa od onoga što je znao, a u vezi s počinjenim zločinima znao je sve, Glavaš je to potanko, vehementnim stilom nekog novog Jeremije, obznanio hrvatskoj javnosti upozoravajući s kim će Hrvatska imati posla i neka zato nitko ne gaji lažne nade u širokogrudna obećanja komunističke propagande. Čini mi se da je treći razlog ostanka u Zagrebu Andrija fra Radoslava Glavaša Buerova zapravo duboko moralne naravi. Naime, sve je vjerojatnije da nije želio izbjeći sudbini koja je zadesila njegovu redovničku braću i zato je ostao u svojoj privremenoj kustodiji u Franjevačkom samostanu na Kaptolu među braćom provincije sv. Ćirila i Metoda čekajući da po njega dođe ona 'sestrica smrt' o kojoj je pjevao sveti Franjo. Navedeni datumi potvrđuju da nije dugo čekao."[117]

Suđenje pred Vojnim sudom u Zagrebu

Uhićen je uskoro po komunističkom preuzimanju vlasti u Zagrebu, svakako do kraja svibnja. Prema nekim izvorima saslušavan je bio 13. lipnja 1945. [118] S toga

[116] R. BAJURIN, Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 363. Glavaševo ime nije navedeno "u prvoj objavljenoj listi strijeljanih", nego znatno kasnije, 30. lipnja 1945. (zagrebački *Vjesnik*, br. 61, subota, 30. lipnja 1945., str. 2). I tu se na navodi da je bio strijeljan, nego da je osuđen na smrt strijeljanjem.

[117] B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, str. 414.

[118] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, Zagreb, 1946., str. 398-400; B. KRIZMAN, Ustaše i Treći Reich, Zagreb, 1983., sv. II, str. 266.

HF_4.indd 216 19.1.2009 11:32:14

njegova saslušanja, koje je zacijelo bilo pod prisilom, najvjerojatnije i uz tešku fizičku i psihičku torturu, kako su komunisti običavali činiti, neke su izjave rabljene na suđenju nadbiskupu Stepincu 1946. godine. [119]

Nedugo potom Glavaš je bio suđen: 29. lipnja 1945. Nevjerojatno je danas kada znamo da ga je sudio vojni sud, iako on nije bio vojnik, da je s njim suđeno još 57 osoba, odjednom, u jednome danu, da nitko od njih nije imao nikakva branitelja, kao ni mogućnosti utoka na bilo kakav viši sud. A rat je već bio svršio, nije dakle bilo nikakva razloga da suđenje ne bude po civilnim zakonima, uz barem minimalno poštivanje općeprihvaćenih pravnih uzusa. O suđenju 58-orici sačuvan je izvorni dokument, zapravo prijepis koji je iz izvornika načinjen za potrebe Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, u Zagrebu 22. prosinca 1945. [120]

Sudski proces vođen je pred Vojnim sudom Komande grada Zagreba, pod sudskim brojem 290/45. Prvooptuženi je bio "omiljeni" komunistički "zločinac" Tomislav Filipović Majstorović, bivši bosanski franjevac, kojega su komunisti optuživali za izravne zločine, "klanje", nad srpskim pučanstvom u banjalučkom kraju. Prema novijim istraživanjima, istina je da je Majstorović bio svjedok nekih od navedenih zločina, ali u njima nije izravno sudjelovao. Što je još važnije, čim je uprava Provincije Bosne Srebrene doznala za njegovo "ustašovanje", bio je po hitnome postupku, već 1. svibnja 1942., isključen iz Franjevačkoga reda. [121] Osim njega i Glavaša, u osuđenoj skupini bili su i brojni drugi, skupljeni "zbrda-zdola", većina bez ikakve međusobne veze, a osim katoličkih svećenika i časnih sestara, bilo je i vjerskih službenika drugih vjeroispovijesti, kao i civila svih profila. Od katoličkih svećenika, uz spomenutu dvojicu, bili su suđeni Kerubin Šegvić[122], Ivo Guberina[123], Ivan Timka, župnik župe sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Stjepan Kramar; časne sestre s. Gaudencija Šplajt, Blanda Stipetić, Beata Nemec; evangelički biskup u Zagrebu Filip Popp; pravoslavni episkop Germogen Maksimov, (bivši) pravoslavni svećenici Spiridon Mifka, Dimitrije Mrihin, Joso Cvijanović, Serafim Kupčevski, Aleksej Borisov, đakon pravoslavne crkve i bivši operni pjevač; te Ismet Muftić[124] civilni imam i muftija.

---

119 O tome više ovdje, str. 230-232.

120 Da je ovaj prijepis vjeran svomu originalu tvrdi: Zemaljska Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb, dne. 22. XII. 1945. (*pečat*). U Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije čuva se vjeran preslik spomenutog dokumenta.

121 V. BLAŽEVIĆ, Ustaški zločin nad Srbima u okolici Banja Luke 7. veljače 1942. godine (Dvojbe i neistine o sudjelovanju u zločinu fra Tomislava Filipovića i drugih franjevaca iz samostana Petrićevac), *Bosna franciscana*, br. 19 (2003.), str. 161-177; M. PLANINIĆ, Fra Tomislav Filipović žrtva klevete, Šuica, 1992. (?)

122 S. BUĆ, Prof. Kerubin Šegvić (1867. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 349-352.

123 V. NIKOLIĆ, Dr. Ivo Guberina (1897. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 357-358.

124 V. NIKOLIĆ, Ismet Muftić (1899?-1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 358.

HF_4.indd 217 19.1.2009 11:32:15

Sudci Vojnoga suda bili su kapetan Vlade Ranogajec, predsjednik, major Ljubodrag Rapaić i redov Jovan Borovac, članova suda. Zapisničar je bio dr. Oto Radan. Dr. Zdravko Popović, sudski istražitelj, bio je zastupnik optužbe "u krivičnom predmetu protiv okrivljenih Filipović-Majstorović Miroslava i družine, radi djela iz čl. 13 i 14 U. V. S." Sud je, "nakon održanog glavnog pretresa, u prisustvu okrivljenih donio" presudu, po kojoj su svih 58-ero optuženih proglašeni krivima. Nakon toga slijede i razlozi njihove krivnje: najveći broj, a među njima svakako i Glavaš i Majstorović, krivi su što su "bili članovi zloglasne terorističke organizacije tzv. 'ustaša' koja je bila u službi stranoga zavojevača. Dakle su: počinili krivično djelo ustaštva." Potom slijede pojedinačne krivnje optuženika. Glavaš je naveden pod red. brojem 21. Kriv je što je:

"a/ kao nastavnik franjevačkog seminara u Širokom Brijegu i Travniku propagirao među svojim đacima ustaštvo, te pozivao đake na istrebljivanje Srba u Hrvatskoj, pa je tako iz redova svojih đaka odgojio čitav niz koljača, koji su kasnije u Jasenovcu i drugim logorima sprovodili u djelo njegove 'ideje', koljući Srbe dovedene u logor,

b/ kao aktivni ustaša putem veza sa zločincem Milom Budakom dobio i prihvatio se položaja pročelnika odjela za bogoštovlje Ministarstva pravosuđa i u tom svojstvu pomagao okupatora i njegove sluge u svim nedjelima protiv naroda Jugoslavije,

c/ rukovodio i surađivao u napred spomenutom svojstvu sa ustaškim funkcionerima na planu stvaranja t. zv. hrvatske pravoslavne crkve, koja je osnovana od zločinca Pavelića, radi lakšeg ostvarenja posvemašnje okupacije Jugoslavije i razbijanja jedinstva srpskog naroda u Hrvatskoj i izazivanja bratoubilačkog rata, a sve to u namjeri da se olakša okupatoru porobljivanje naroda Jugoslavije i da što lakše prikriju zločine ustaša nad nevinim stanovništvom,

d/ u ožujku 1945. god. održao na zagrebačkom radiju propagandno predavanje pod naslovom 'Krvavi ples partizana na Širokom Brijegu' u kojem je predavanju napao narodno oslobodilačku vojsku i tekovine NOV-e, pozivajući hrvatski narod protiv slobodoljubivih naroda i time pokušao da izazove bratoubilački rat,

e/ po ustašama razgrabljenu i prisvojenu imovinu srpske pravoslavne crkve samovoljno dijelio svima izrazitim protivnicima NOP-a i to kako pojedincima, tako i zajednicama, dakle je počinio krivično djelo potstrekača masovnog ubijanja mirnog naroda te služenja okupatoru i sudjelovanja u pljački narodne imovine."

Nakon što je optuženima "dokazana" krivnja, osuđeni su: većina na smrt, mali broj na vremenske kazne. "Opisanim djelima svi okrivljeni počinili su krivična djela ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja iz čl. 13. i 14. Uredbe o vojnim sudovima. Stoga se okrivljeni presuđuju na osnovu propisa čl. 13. i 14. u vezi sa propisima čl. 16. i 17. UVS." Šestorica su osuđena "na kaznu smrti vješanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine": Majstorović, Mifka, Stjepan Lukić, Ivo Gube-

rina, Luka Pavelić i Ivan Marković. Slijedi osuda 43-oje optuženika "na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine". Na tu su kaznu osuđeni Glavaš, Germogen, Šegvić, Kupčevski, Rukavina i brojni drugi. Ostalih devetero osuđeno je vremenske kazne, u rasponu od 9 mjeseci do 13 godine.

"Ova presuda postaje odmah izvršena u pogledu" osuđenih na zatvorske kazne, "dok u pogledu svih ostalih postaje izvršna nakon odobrenja po vojnom sudu II. Jugoslavenske Armije." Potom slijedi "obrazloženje" presude. To je poznata komunistička priča o udruženim neprijateljima "naših naroda i narodnosti", "fašizmu i domaćoj reakciji", "rasnoj teoriji" i "kulturbandu". Nije nikakvo čudo, piše u obrazloženju, da su i "Germogen i Popp i Muftić i Guberina (pravoslavac, protestant, musliman, katolik – op. R. J.) preko naoko različitih organizacija služeći i surađujući sa istim gospodarom radili na istoj liniji harangirajući naše narode jedne na druge, raspirujući nacionalnu i vjersku netrpeljivost i šovinizam". Guberina i Muftić "pozivali na klanje srpskog naroda", optužujući čitavi taj narod za stradanja Hrvata i muslimana u staroj Jugoslaviji, iako za to nije bio kriv srpski narod, nego samo buržujska (srpska) "klika". Navedeni su "gurnuli nož u ruke Filipoviću-Majstoroviću, Lukiću, Paveliću i Markoviću, u njihove grupe spadaju zločinac svećenik-koljač Mifka". Ipak, nastavlja se, "kad su vidjeli da terorom nad Srbima ne mogu slomiti jedinstveni otpor Jugoslavije" pribjegli su nekim drugim metodama. Tako su naredili osnivanje tzv. Hrvatske pravoslavne crkve, kako bi na taj način odvratili Srbe od sudjelovanja u NOB-i. Neki lakovjerni Srbi su nasjeli, ali su bili "poklani" (…) "unatoč tome što su stupili u tu nakaradnu organizaciju". U stvaranju HPC sudjelovali su Germogen, Kupčevski, Mrihin, Borisov, Cvijanović, Mifka i Glavaš. Govori se zatim o pojedinim svećenicima. Filipović je okrvavio ruke, a ni Mifku svećenička haljina nije sprečavala da počini zločine. Časne sestre davale su nakon rata skrovište zločincima, kao i grkokatolički svećenik Ivan Timka. Kramar je kao kateheta odgajao pijune i petokolonaše. Ostali osuđeni uzeli su koljački nož "koji im je u ruke utaknula klika reakcionara tipa Guberina, Šegvića i Muftića". (…) "Rad tih i njima sličnih okupatora, u našoj zemlji imao je za posljedicu milione uništenih života, opustošenu, popaljenu i opljačkanu zemlju, a sada je na njima red da polože račun i podnesu odgovornost za zločine i nasilja, izvršene nad narodom i za zločine i nasilja izvršene nad narodom i za svoj izdajnički i zločinački rad u korist fašizmu."

Presuda završava partizansko-komunističkom krilaticom: "Smrt fašizmu – sloboda narodu!"

Komentar presude

Držim da je potrebno na ovome mjestu osvrnuti se na točke optužnice protiv fra Radoslava Glavaša, bez obzira na to što je svakomu na prvi pogled jasno da on nije osuđen zbog toga što bi mu bila dokazana nekakva teška krivnja, nego zbog

toga što je bio svjestan Hrvat, katolik, štoviše katolički svećenik. To što je on bio pročelnik jednoga odjela u jednome ministarstvu NDH samo po sebi ne može biti zločin. Ako je on taj položaj zloupotrebljavao za činjenje stvarnih zločina, onda ga zbog toga treba suditi. Takvih zločina, barem onih koji bi zavrijedili smrtnu kaznu nije bilo, čak ih ne spominje ni sami sud.

Ponajprije, je li Glavaš bio "ustaša", kako ga se – skupa s ostalima – naziva. Nema nikakva dokaza da bi on bio član ustaškoga pokreta niti da je položio ustašku zakletvu. On je kao državni službenik položio zakletvu vezanu za obavljanje posla kojim se bavio, kao što je to bila zakonska odredba za svakoga državnog zaposlenika. To, međutim, nema nikakve veze s ustaškom zakletvom, koja nije državna, nego stranačka obveza. Uostalom, i da je bio "zakleti" ustaša, to još uvijek samo po sebi nije zločin. I svakomu je ustaši valjalo dokazati da je počinio neki zločin, pa ga onda zbog toga osuditi. "O nekoj njegovoj konkretnoj krivnji ne postoje nikakvi dokazi osim tvrdnje da je bio zakleti član ustaške organizacije, te da je vrlo vjerojatno neko vrijeme bio osobnim ispovjednikom Poglavnika dr. Ante Pavelića. Mrtvog, vrlo često su ga spominjali u vezi otkrića skrivenog zlata u kripti kaptolskog samostana."[125]

Kao profesor "odgajao koljače"?

Pogotovo je nevjerojatna prva pojedinačna optužba protiv Glavaša, da je naime kao profesor na Širokome Brijegu i u Travniku učio svoje učenike da mrze Srbe te tako od njih stvarao zločince. Ponajprije, nije poznato da je Glavaš ikada boravio u Travniku, a pogotovo da je tamo bio profesorom. U Travniku su svoju gimnaziju držali isusovci, a u njoj su se školovali kandidati Vrhbosanske nadbiskupije. [126] Franjevci su imali svoje srednjoškolske ustanove u Visokome (bosanska provincija) i na Širokome Brijegu (hercegovačka provincija). Nije dakle postojala gotovo nikakva mogućnost da bi jedan franjevac predavao u Travniku, na isusovačkoj gimnaziji za odgoj i školovanje biskupijskih kandidata. To je naprosto izmišljotina! Potpuno

[125] B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, str. 416.

[126] Isusovci su u Travnik došli 1882., na poziv nadbiskupa J. Stadlera. Iste je godine započela izgradnja zgrade Nadbiskupske gimnazije, u kojoj su profesori bili isusovci. Stanovali su u zapadnome dijelu zdanja, a početkom 20. st. bilo je oko 12 profesora te uz njih još časne braće, koji su bili vratari, sakristani, kućni majstori, vrtlari, krojači, postolari i kuhari. Tu su djelovali preko 60 godina, a onda su komunistički "osloboditelji" krajem veljače 1945. isusovce (njih 29) protjerali iz Travnika, "kao da su to bili lopovi i ubojice, a ne narodni učitelji i dobrotvori. Morali su otići pješice prema Zenici, a nije im bilo dopušteno uzeti ni osobne stvari. U Vitezu je, prilikom tog povlačenja, poginuo njihov časni brat Martin Meglič, pa je tu i pokopan" (P. PRANJIĆ, Sjemenišna crkva u Travniku. Crkva mladih i za mlade, Travnik, 2006., str. 9, 11). Otprilike u isto vrijeme isti su "osloboditelji" pobili čitavi profesorski zbor Franjevačke klasične gimnazije na Širokome Brijegu. Zgrade i u Travniku i na Š. Brijegu su oduzete. Tu su komunističke vlasti, u otetim zgradama, organizirali svoje škole. Zgrada u Travniku službeno je Vrhbosanskoj nadbiskupiji vraćena 1998., a kasnije je u njoj opet otvoreno sjemenište i Katolički školski centar (P. PRANJIĆ, Sjemenišna crkva u Travniku, str. 19sl).

HF_4.indd 220 19.1.2009 11:32:15

je nevjerojatno da je Glavaš i na Širokome Brijegu "odgojio čitav niz koljača, koji su kasnije u Jasenovcu i drugim logorima sprovodili u djelo njegove 'ideje', koljući Srbe dovedene u logor". Poznato je da je Glavaš samo kratko vrijeme bio profesor na Brijegu, niti dvije pune školske godine (1939. -1941.). K tomu, optužnica ne navodi ime ni jednoga jedinog od tih Glavaševih "koljača", a pogotovo da bi postojali dokazi o povezanosti između Glavaševe "ideologije" i počinjenih zločinaca. Nasuprot tomu, B. Donat, a na temelju detaljnoga proučavanja Glavaševih tekstova, pa i onih "političkih", donosi zaključak: "U Glavaševim tekstovima nigdje nije zamjetna bilo kakva, pa i najmanja vjerska i politička isključivost; štoviše, napisao je niz tekstova o ruskom pravoslavlju i u njima pokazao zavidnu upućenost."[127] Nemoguće je zamisliti da bi čovjek u čijim tekstovima nema ni trunka mržnje na bilo koga odgajao svoje učenike da mrze druge, pogotovo da ih "kolju"! Svakako, optužba ne donosi ama baš ni jednoga konkretnog primjera o Glavaševu stvaranju "koljača". U komunističkoj literaturi (*Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*) ne navodi se da bi Glavaš školovao "koljače", nego se navodi da je on jedan od đaka širokobriješke gimnazije koji je kasnije postao "koljač". U podnaslovu "Franjevačka gimnazija u Širokom Brijegu, koja je školovala i odgojila čitav niz ustaških zločinaca, prednjači u proslavama ustaških blagdana" među ustaške zločince i istaknute ustaške funkcionare ubrajaju se dr. Andrija Artuković, ustaški ministar, Josip Dumandžić, ustaški ministar, Ivan Musa, ustaški stožernik u Mostaru i kasnije u Zagrebu, Franjo Nevistić, ustaški stožernik sveučilišne mladeži u Zagrebu, dr. Radoslav Glavaš, pročelnik ministarstva pravosuđa i bogoštovlja "i mnogi drugi". [128] Iz ovog je očito da su komunisti sve one koji su sudjelovali u izgradnji hrvatske države, bez obzira na bilo kakvu osobnu odgovornosti, automatski smatrali zločincima. [129]

Viktor Novak u svome sramotnom djelu *Magnum crimen* – a slijedeći spomenutu knjigu *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* – na dva mjesta kao veliki zločin Radoslava Glavaša (i općenito profesorâ na širokobriješkoj gimnaziji) navodi članak objavljen u zagrebačkome *Hrvatskom na-*

---

127 B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, str. 416.

128 Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 307-308.

129 Zanimljivo je napomenuti da se u istoj publikaciji Glavaša, uz brojne druge svećenike i civile, optužuje čak i zbog sudjelovanja u rušenju "stare" Jugoslavije, koja je bila tamnica hrvatskog naroda. U tome kontekstu, kao dokaz Glavaševa "zločina" prenosi se tekst iz lista *Hrvatski narod* od 4. lipnja 1941. U članku se navodi kako se na Širokome Brijegu nakon sklapanja sporazuma Cvetković-Maček 1939. "počela razvijati prava borba na život i smrt", a na čelu borbe protiv toga nepravednog sporazuma stao je upravo Glavaš, koji se upravo u to vrijeme vratio iz Zagreba na Š. Brijeg. "Borba je bila teška, jer su mjesne vlasti znali što hoće omladinci. (…) Stvoren je i nacrt za sprečavanje jugoslavenske mobilizacije. Tako je dočekan i povijesni dan 10. travnja, pa su ustaše u noći između 10. i 11. razoružali mjesno oružništvo i zauzeli poštu" (Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 7, 44).

rodu od 4. lipnja 1941. (posve je providna Novakova želja da opravda stravični partizanski zločin smaknuća širokobrijeških franjevaca u veljači 1945.). [130] Spomenuti članak, kako smo već vidjeli, govori o tome kako su franjevci osudili Cvetković-Mačekov sporazum iz 1939. godine: "Tako je bilo i na Širokom Brijegu, gdje se đačka omladina nije dala prevariti sramotnim sporazumom od 1939., kada je Hrvatska prodana Srbiji. Đačka omladina po Širokom Brijegu, gdje postoji gimnazija, konvikt i sjemenište otaca franjevaca, odlučno je ustala protiv sporazuma dra Mačka i njegovih pomoćnika. Poslije toga počela se razvijati borba na život i smrt. Baš u to doba došao je na Široki Brijeg mladi i energični franjevac dr. fra Radoslav Glavaš, koji je počeo sustavno voditi tu borbu… Nove sile za rad došle su u ljeto 1940., kada su se kući vratili sveučilištarci, koji su poznati u Zagrebu… Borba se nastavila i širila se misao o NDH. Svako je selo imalo svoje ustaške rojeve, sa zakletim ustašama. Stvoren je nacrt za sprečavanje jugoslavenske mobilizacije."[131] Nekomu stavljati kao zločin na vrat to što je želio samostalnu hrvatsku državu, bez srpskoga terora, može samo neprijatelj hrvatskoga naroda i njegove želje za slobodom i vlastitom državom (kakav je dakako bio Viktor Novak). A svaki slobodoljubivi Hrvat s ponosom bi istaknuo upravo tu borbu za slobodu vlastitoga naroda. Naravno, ovdje nipošto nije riječ o tome jesu li oni koji su Nezavisnu Državu Hrvatsku vodili tijekom četvero-

[130] Upravo je perfidan način na koji Viktor Novak (i sam nekoć katolički svećenik!) želi opravdati komunističko-partizanske zločine nad svećenicima, pobijenima bez suđenja i bez ikakve krivice. "Kulturno zaostali krajevi bili su plodno tlo za ustašku agitaciju. Jedan odličan poznavalac hercegovačkih prilika (navodi kao izvor nekoga J. K. koji je u *Slobodnoj Dalmaciji* od 22. veljače 1945., dakle neposredno nakon strašnih ubijanja franjevaca u Hercegovini, objavio članak "Fratarska mantija skrivala je zločince i izdajice", u najboljoj maniri komunističke providne propagande, op. R. J.) kaže da će po zlu pamtiti preostali narod dugo vremena ustaške i njemačke suradnike kao što su bili već spomenuti fra Bone Jelavić, fra Nikola Ivanković, fra Julije Kožulj (sic!), fra Makso Jurčić, fra Slobodan Lončar, fra Serafin Višnjica (sic!), fra Ćiril Ivanković, fra Tugomir Soldo, fra Martin Softa (sic!), fra Oton Knezović, fra Rade Glavaš, fra Miroljub Skoko, fra Stanko Milanović, fra Dominik Šulenta, fra Rafael Romac, fra Frane Rakić, fra Stanko Bradarić, i toliki drugi a s njima i donovi Ilija Tomas, Jure Vrdoljak, Ante Čule, Grgo Rogić, Andrija Majić, Ante Zrno, Ivan Sumić i toliki drugi. Nije čudo da su iz ovakvih samostanskih škola onda izašli ustaše koji su se pročuli nadaleko kao najgore ubojice, palikuće, i pljačkaši. To su i ustaški ministri Andrija Artuković i Jozo Dumandžić, zatim ustaški agitatori Stanko Vasilj, Niko Pilipović, Frane Vego, Dane Miloš, Šimun Buntić, Frano Primorac, Rudo Vrdoljak, Franjo Lučić, Grgo Ereš, Dante (sic!) Vego, Slavko Sušak i Franjo Nevistić. Ova imena sa jezom će se spominjati u vezi sa zločinima koji su počinjeni u Hercegovini. Jame kod Medjugorja, Humca, Šurmanaca, Bivolja Brda, Nevesinja i Sebišna, u kojima je pobacano nekoliko hiljada Srba, mutna krvava voda Neretve u aprilu i maju 1941. kao i Topola kod Opuzena ostat će u sjećanjima kao najkrvavije doba historije ovih naroda, u kojima su na žalost i sramotu sudjelovali oni, koji su se pokrivali fratarskim i svećeničkim mantijama. Svi ti odreda bili su najogorčeniji protivnici narodnooslobodilačkog pokreta. Don Ante Zrno, župnik u Viru, rekao je malome Marku Budimiru: 'Sinko, bježi u ustaše i tuci se protiv partizana. Vodi sveti rat protiv neprijatelja naše vjere. Ja ću ti dati blagoslov. A ako odeš u partizane proklet ću tebe i tvoje potomke'" (V. NOVAK, Magnum criman, str. 679-680). Danas, kada znamo kakve su sudbine doživjeli gore spomenuti svećenici, kao i bezbrojni drugi, možemo samo sa žalošću ustvrditi kako Novak opravdava nečovječni postupak prema njima te poziva na ubijanje i onih koji su ta ubijanja preživjeli.

[131] Navod prema: V. NOVAK, Magnum crimen, str. 596 (usp. i str. 530).

godišnjeg postojanja to učinili dobro, pametno i plemenito, bez zločina i s idejom o budućnosti države i naroda; radi se o samoj ideji slobodne hrvatske države.

Pročelnik u ministarstvu NDH

Druga pojedinačna Glavaševa krivnja bila bi da je bio pročelnik u ministarstvu NDH te da je "u tom svojstvu pomagao okupatora i njegove sluge u svim nedjelima protiv naroda Jugoslavije". Glavaševa je želja bila uspostava i održanje samostalne države hrvatskoga naroda, na koju on ima pravo kao i svaki drugi narod na svijetu. Besmislica je da je on "pomagao okupatora", ali je sigurno da se svim silama borio protiv uspostave bilo kakve jugoslavenske države, jer je ona uvijek bila samo tamnica za hrvatski narod. U vrijeme kada je Glavaš prihvatio navedenu službu postojalo je među Hrvatima opće oduševljenje zbog stvaranja samostalne države hrvatskoga naroda nakon gotovo 850 godina života pod tuđim vladarima. Pomoći opstanak te države bila je sveta dužnost svakoga poštenog Hrvata, kao što je to i danas. Zbog nekih kapitalnih pogrješaka ustaškoga režima tijekom četiri godine vođenje te nove, u ratu nastale (i nestale) države, kao što su slijepo vezanje za nacističko-fašističke sile osovine ili pak predaja najvećega dijela Dalmacije i Istre talijanskom okupatoru, kao i prihvaćanja nacističke ideologije "viših" i "nižih" rasa, pokušalo se nakon 1945. ocrniti i samu ideju o samostalnoj državi hrvatskoga naroda. I u tome se u dobroj mjeri i uspjelo – što vidimo i danas. Glavaš je želio svojim preuzimanjem odgovornosti u novoj državi, a bio je visoki državni službenik, pomoći ostvarenju stoljetnoga sna o hrvatskoj državi, a svejedno mu je bilo tko je tom državom upravljao.

Vjerski prijelazi u NDH i Radoslav Glavaš

Fra Radoslav Glavaš bio je tijekom gotovo cjelokupnoga postojanja Nezavisne Države Hrvatske visoki Vladin službenik, i to upravo u ministarstvu koje je u dobroj mjeri bilo nadležno za vjerske prijelaze, poglavito pravoslavnoga pučanstva na katoličku vjeru. O čemu je tu zapravo riječ i koja je Glavaševa uloga bila u tome?

Ustaše su po svome dolasku na vlast u travnju 1941. i nakon osnutka NDH željeli čim prije riješiti "srpsko pitanje". Prethodno dvadesetogodišnje zajedničko življenje bilo je obilježeno negativnim iskustvima, točnije srpskim progonima svega hrvatskoga, a "napose su ustaše bili nabrušeni na srpsko stanovništvo, može se slobodno reći do želje za osvetom". [132] Uz to, srpsko neprihvaćanje nove hrvatske države, pobune u raznim dijelovima zemlje, njihova nasilja i ubijanja, izazivaju ustašku reakciju i početak progona srpskoga stanovništva.

Rješavanje "srpskog pitanja" odvijalo se u nekoliko faza. Najprije se razmišljalo o "humanom preseljenju" u Srbiju, u svrhu čega je bilo osnovano i Državno rav-

[132] J. KRIŠTO, Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. -1945., sv. I, Zagreb, 1998., str. 157.

nateljstvo za ponovu. Srbi se počinju prikupljati u sabirnim logorima, pri čemu je dolazilo i do represija i likvidacija, a u Srbiju je i stvarno iselilo oko 15. 000 Srba. [133] Uskoro na dnevni red dolaze i nasilni vjerski prijelazi jer su ustaške vlasti držale da će nestankom pravoslavlja nestati i srpstva u Hrvatskoj. U takvome je stanju nezgodno bilo upravo predstavnicima Katoličke crkve koji jesu svim srcem pozdravljali uspostavu hrvatske države, ali nipošto nisu mogli podržati i opravdati nasilje, pa tako ni nasilne prijelaze u Katoličku crkvu. Na kasnije optužbe zbog "prekrštavanja Srba" odgovorio je nadbiskup zagrebački Stepinac pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske 3. listopada 1946.: "Upisuje mi se u krivnju prekrštavanje Srba. To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati, nego se radi o vjerskom prijelazu. (...) Činjenica je, da sam morao premještati župnike, jer im je prijetila opasnost smrti od pravoslavnih, jer su ih htjeli Srbi ubiti, zato što otežu s prijelazima. Činjenica je, da se u prošlo ratno vrijeme Crkva morala provlačiti kroz poteškoće kao zmija, a išlo se na ruku srpskom narodu s nakanom, da mu se pomogne, kako se dalo i moglo. (...) To zapravo nisu bili prelazi, nego komedija, za što Crkva ne može snositi odgovornost. Ponavljam: Crkva nije nikada silom provodila prelaze. "[134] Znakovita je i zgoda kada je nadbiskupu Stepincu krajem prosinca 1941. u posjet iz Beograda stigao B. Rašković, tajnik Ministarstva saobraćaja i delegat Crkvenoga križa, kako bi pravoslavnim zatočenicima podijelio pakete za Božić. Zahvalio je Stepincu za sve što je učinio za Srbe. Nadbiskup mu je rekao kako se protivi masovnim prijelazima u Katoličku crkvu, na što je Rašković odgovorio: "Preuzvišeni, neka svi prijeđu samo da spasu živote."[135] Čini se tako "da je vladin projekt pretvaranja pravoslavaca u katolike, da bi se iskorijenila njihova identifikacija sa srpstvom, šepao od početka, a vremenom je i vladi postalo jasno da je to promašaj. Nema sumnje da je jedan od bitnih čimbenika koji su pridonijeli promjeni mišljenja vladinih krugova bilo tvrdo stajalište Katoličke crkve, koja se suprotstavljala političkom rješenju vjerske pripadnosti."[136]

Radoslav Glavaš bio je službenik Vlade pa je bez sumnje sudjelovao i u donošenju određenih zakona ili odluka vezanih za problematiku vjerskih prijelaza. Mora se reći da su te odluke nekada bile protivne crkvenim zakonima. [137] Krišto

[133] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 163-164 i bilj. 30.

[134] V. NIKOLIĆ (prir.), Stepinac mu je ime, sv. I, Zagreb, [2]1991., str. 33, 38; usp. i govor pred istim sudom dr. Natka Katičića, Stepinčeva branitelja po službenoj dužnosti, o "takozvanom prekrštavanju Srba", str. 212-214.

[135] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 173.

[136] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 200. Zanimljivo je svakako ovdje spomenuti i mišljenje poglavnika dr. Ante Pavelića koje je izrazio u svojoj knjizi "Hrvatska pravoslavna crkva" (izd. u Madridu 1984.): "Neki naši pojedinci, unatoč zabrane Hrvatske Državne Vlade i moje osobne, smatrali su, da će prevođenjem pravoslavaca na katolicizam riešiti pitanje Srba u Hrvatskoj. Ja sam znao da to nije put, kojim bi se moglo doći do cilja" (navod prema I. MUŽIĆ, Pavelić i Stepinac, Split, 1991., str. 45). Čini se doista je Pavelić bolje rješenje vidio u osnutku Hrvatske pravoslavne crkve – što će uskoro doći na red.

[137] Više o cjelokupnoj problematici gl. J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 185-261.

kao osobito neugodan za jednoga svećenika navodi Glavašev dopis biskupskim ordinarijatima u NDH od 14. srpnja 1941. [138] U dopisu se poučava biskupe da država ni u kome slučaju "pravoslavnima ne će dopustiti da prelaze u grkokatoličku crkvu", a da se u Katoličku crkvu ne prima bogatiji pravoslavni sloj ("pravoslavni popovi, učitelji, zatim uopće inteligencija i napokon bogati sloj trgovaca, obrtnika i seljaka"), nego samo siromašnije pučanstvo te "ukoliko bi i gore spomenuti navaljivali da budu primljeni, treba ih u zgodnoj formi zadržavati u katekumenatu ili na drugi način otkloniti". Tu je na prvi pogled očito da je spis protivan zakonskim propisima Katoličke crkve. "Taj dopis Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, koji je potpisao svećenik R. Glavaš, po mnogočemu je iznenađujući i politički gledano predstavljao je potpuni promašaj. (…) Tim dopisom civilna vlast upućuje crkvenu kako će se ponašati u nečemu za što Crkva misli da se u to država ne smije uopće miješati. (…) No, koliko je taj dopis ministarstva drzak, toliko je također nespretno sastavljen. Sastavljač pisma pokušao je hiniti brigu za katolicizam, a da mu nije smetalo što sugerira biskupima nešto nemoralno i neprihvatljivo. Ako netko želi postati katolikom, ne može mu država propisivati kakve građanske kvalifikacije mora imati da bi mogao napraviti taj korak. Još manje može propisivati crkvenoj osobi koga će primiti u Crkvu slijedeći neke slične kriterije selekcije."[139]

Valja pretpostaviti da je svoj posao Glavaš radio u najboljoj nakani, ali posljedice su ponekada bile loše. Stoga ne bi valjalo ne spomenuti ni njegovu odgovornost za zbivanja vezana za vjerske prijelaze pravoslavnoga pučanstva u prvoj godini postojanja NDH. Držim da je u Glavaša riječ o taktiziranju kako bi se riješilo pitanje pobunjenih Srba ili onih koji bi to mogli postati u budućnosti, a nipošto ne o pozivanju na progone toga pučanstva. O tome u njega nigdje nema ni primisli.

Hrvatska pravoslavna crkva i Radoslav Glavaš

Nakon neuspjeha s masovnim prijelazima i sve kaotičnijega stanja koje je vladalo u mladoj hrvatskoj državni Pavelić je pokušao s jednim novim modelom, o kojemu je već odavno razmišljao[140]: u travnju 1942. osnovana je Hrvatska pravoslavna crkva. O smislu osnutka HPC-a zanimljivo je pisao njezin službenik Petar Lazić: "On je ukazao na jednostavnu činjenicu da se samo u Jugoslaviji pravoslavna crkva nije zvala po imenu države nego je zadržala srpski nacionalni naziv. Preimenovanjem pravoslavne crkve u NDH ne kaže se, rezonirao je Lazić, da su svi pripadnici te Crkve hrvatske narodnosti, nego samo to da su članovi Crkve koja, po tradiciji, nosi ime države u kojoj djeluje."[141] O tome je pisao i sami Pavelić: "Mi nismo bili protiv

[138] Izvorni dopis kod J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH (dokumenti), sv. II, str. 75; usp. J. KRIŠTO, Sukob simbola, str. 177.

[139] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 194-195; usp. J. KRIŠTO, Sukob simbola, str. 178-182.

[140] O osnutku Hrvatske pravoslavne crkve Pavelić je razmišljao još kao sveučilištarac, od 1911. godine (više o tome gl. I. MUŽIĆ, Pavelić i Stepinac, str. 15-22).

[141] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 268.

pravoslavlja, nego smo bili protiv *Srbske* pravoslavne crkve u Hrvatskoj. Kako sam to već prije naglasio, pravoslavne *crkve* su narodne crkve i prema tome pravoslavna crkva u Hrvatskoj mogla je biti samo Hrvatska pravoslavna crkva."[142]

U osnutku te Crkve sudjelovao je i R. Glavaš. On je od poglavnika dobio nalog da se nađe pravoslavce koji bi podnijeli molbu za osnutak HPC-a. Taj je nalog Glavaš proslijedio referentu Sučiću, koji je pak pronašao Lazića i još nekolicinu koji su potpisali zamolbu za osnutak nove Crkve. [143] M. Obrknežević piše pak da su i prvaci Srpske pravoslavne crkve iz Beograda sugerirali pravoslavcima u Hrvatskoj "da učinimo sve da se sredi i normalizuje stvar pravoslavlja u novoj hrvatskoj državi. Na bazi te direktive (…), prvi kontakti uspostavljeni sa vlastima NDH su bili sa o. A. R. Glavašem, pročelnikom Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja."[144]

"Kad se svi argumenti i protuargumenti uzmu u obzir, zaključujem da je Pavelićeva glavna intencija za uspostavu HPC-a bila interna politička i vojna situacija. Politikom represalija i progona nije se postiglo mnogo, te je trebalo tražiti svježe ideje za rješenje 'srpskog pitanja' u Hrvatskoj. Temeljna odrednica tog 'pitanja' bilo je smirivanje srpskog pravoslavnog stanovništva, što bi vrlo pozitivno utjecalo na cjelokupno stanje u zemlji. Najpozitivnijim potezom za to smatrala se uspostava autokefalne pravoslavne Crkve u Hrvatskoj, koja bi označavala svjež početak, a što je bilo najvažnije, time bi prestali progoni i represalije druge vrste."[145] "Izgleda da je uspostava HPC blagotvorno djelovala na život pravoslavnog stanovništva u državi. Prema svjedočenju Štedimlije i Obrknežević, u državi je nastalo bolje stanje za pravoslavno stanovništvo, a Crkva je počela oživljavati crkveni i općenito vjerski život. Potpuno su prestali prijelazi na katolicizam, a oni koji su ranije iz straha prihvatili katolicizam vratili su se pravoslavlju u okrilju HPC-a."[146] U tome kontekstu gledano, potpuno je promašeno Glavaša, kao i druge koji su sudjelovali u osnutku Hrvatske pravoslavne crkve, optuživati i suditi za te "zločine". Naprotiv, svi dobronamjerni ljudi trebali su i trebali bi pozdraviti tu ideju kojom su prestali progoni nevinoga stanovništva.

Govor o partizanskome pokolju na Širokome Brijegu

Pogotovo je nevjerojatna točka optužnice po kojoj je Glavaš kriv zbog govora održanoga na zagrebačkome radiju (a koji je objavljen i u *Novinama*)[147] o stravičnome partizanskom zločinu nad franjevcima na Širokome Brijegu. Optužen je da je

[142] Navod prema I. MUŽIĆ, Pavelić i Stepinac, str. 46.

[143] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 268; usp. J. KRIŠTO, Sukob simbola, str. 250.

[144] Navod prema I. MUŽIĆ, Pavelić i Stepinac, str. 50-51, bilj. 63.

[145] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 268-269.

[146] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 274.

[147] Njegov članak donosim ovdje u Prilogu, str. 235-237.

HF_4.indd 226 19.1.2009 11:32:15

u tome govoru "napao narodno oslobodilačku vojsku i tekovine NOV-e, pozivajući hrvatski narod protiv slobodoljubivih naroda i time pokušao da izazove bratoubilački rat". Ta formulacija odražava svu tragičnost komunističkoga pristupa stvarnosti, kao i sami zločinački moždani sklop, prema kojemu nisu krivi komunisti-partizani zbog stravična zločina nad nevinim ljudima (hercegovačkim franjevcima), među kojima su bili i nepokretni starci, nego su krivi oni koji su se usudili reći da je to zločin! To je isti bolesni mentalni sklop kakav je vodio "omiljenog vođu" svih komunista Staljina, ili kakav je vodio najvećega zločinca nad hrvatskim (vlastitim!) narodom u njegovoj povijesti – Josipa Broza Tita. Tekovine NOV-e su zločini i opet zločini i svaki normalan čovjek može samo s grožnjom pratiti tragove tih zločina koji su svoj vrhunac doživjeli u svibnju i susljednim mjesecima 1945., kao i u prvim poratnim godinama, kada su svi ideološki protivnici bezbožnoga i antihrvatskoga komunizma bili nemilosrdno zatirani na najstravičnije načine. O ovoj perfidnoj točki optužnice iole normalan čovjek ne može naći riječi grožnje i tu doista zastaje dah nad onim što bolesni um može izmisliti i čak ostaviti zapisano za naraštaje koji će doći!

Podjela imovine Srpske pravoslavne crkve

Potpuno je nevjerojatno da bi Glavaš bilo komu dijelio bilo kakvu tuđu imovinu, pogotovo ne Srpske pravoslavne crkve. O tome komunistički sud ne prezentira nikakva svjedočanstva. Ipak, Viktor Novak donosi svjedočanstvo svjedoka Alojzija Sučića, jednoga od činovnika ustaškoga Ministarstva pravosuđa, koji je na suđenju 8. listopada 1946. iznio neke "osobito zanimljive podatke o budžetiranju katoličke crkve u NDH". Sučić naime tvrdi da se Katolička crkva tijekom rata financirala dijelom i od imovine Srpske pravoslavne crkve, "sastavljene najvećim dijelom od nekretnina, i to zemlje i kuća, koje su bile dane u zakup" te da je tim prihodima upravljao upravo fra Radoslav Glavaš kao pročelnik Odjela bogoštovlja. [148] Teško je danas reći koliko je ta tvrdnja bila istinita, ali budući da dobro poznajemo komunističke metode iznuđivanja iskaza, i pod teškim mukama, valja posumnjati u istinitost iskaza svjedoka Sučića.

Kad je izvršena presuda nad Glavašem?

U literaturi se ponavljaju neki datumi kada je navodno Glavaš bio strijeljan. Tako A. Nikić redovito kao datum Glavaševe smrti navodi 27. svibnja 1945. [149] Na

[148] V. NOVAK, Magnum crimen, str. 702-703.

[149] A. NIKIĆ, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II, Novi Sad, 1979., str. 230; ISTI, Događajnica BiH, str. 610; ISTI, Hercegovački franjevački mučenici 1524. – 1945., Mostar, 1992., str. 112 (tu navodi da je "obješen u Zagrebu", iako je Glavaš osuđen na smrt strijeljanjem, a ne vješanjem). Isti se datum ponavlja i u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, 4, Zagreb, 1998., str. 728. Datum je očigledno preuzet od Nikića.

HF_4.indd 227 19.1.2009 11:32:16

temelju toga štoviše zaključuje da je Glavaš "suđen" nakon što je već bio ubijen. [150] Budući da A. Nikić nigdje ne navodi odakle mu spoznaja da je Glavaš ubijen već 27. svibnja, teško je nešto više o tome reći, kao i povjerovati u tu informaciju. Valja reći da se ni u jednome izvornom dokumentu ne navodi taj datum. Nasuprot tomu, imamo podatak da je Glavaš 13. lipnja 1945. bio saslušavan po komunističkim isljednicima[151] i osuđen na smrt strijeljanjem po komunističkome sudu 29. lipnja 1945. [152] Prema tome, teško je zaključiti da je pogubljen još 27. svibnja, dakle 20 dana prije ispitivanja i mjesec dana prije presude. Mrtva ga nisu mogli ispitivati, a još manje osuditi. Fra Radoslav Glavaš tako nije mogao biti pogubljen prije kraja lipnja 1945., a vjerojatnije je da je to bilo početkom srpnja. Naime, u presudi Vojnoga suda stoji da kazna za one koji su bili osuđeni na smrt nije mogla biti izvršena prije potvrde višega vojnog suda. Bez obzira što je to bila samo formalnost, ipak je moralo proći određeno vrijeme prije nego je presuda izvršena, tako da možemo pretpostaviti da nad Glavašem i ostalima osuđenima na smrt iz njegove skupine kazna bila izvršena početkom srpnja 1945.

Ne znam ni odakle podatak J. Tomaševiću-Koški da je Glavaš život završio 27. srpnja 1945. [153] Držim da je Tomašević-Koška samo malo "dotjerao" onaj Nikićev podatak, pa 27. svibnja, koji mu je izgledao nemoguć, kada se zna da je Glavaš sa skupinom suđen 29. lipnja, pretvorio u 27. srpnja. Ni taj se datum ne spominje ni u kakvu izvornom dokumentu.

Odakle onda ta zabuna s datumom 27. svibnja (ili 27. srpnja)? Mogu samo pretpostaviti da je Nikića u zabludu dovela vijest da su članovi Vlade NDH 27. svibnja 1945. bili izručeni novim komunističkim vlastima i dovedeni u Zagreb. [154] Desetak dana kasnije komunistički ih je sud osudio na smrtne kazne. [155] Glavaš se uopće nije nalazio u toj skupini, niti je bježao iz Zagreba, kao navedeni ustaški ministri i drugi visoki službenici. Naprotiv, o presudi Glavašu i njegovoj skupini komunistički je tisak vijest donio tek kasnije. Zagrebački *Vjesnik*, prenoseći TANJUG-ovu opširnu vijest od 29. lipnja, o presudi skupini od 58 uhićenika, među kojima je bio i R. Glavaš, piše u broju od 30. lipnja 1945. [156] Tekst je zapravo skraćena verzija

---

150 "Partizani su ga ubili na današnji dan (27. svibnja 1945., op. R. J.) u Zagrebu, a kasnije 14. lipnja 1945. donijeli presudu o smrtnoj kazni!" (A. NIKIĆ, Lučonoše naše vjere i uljudbe. Mrtvoslovnik hercegovačkih fratara, Mostar, 2004., str. 329).

151 J. BLAŽEVIĆ, Tražio sam crvenu nit, Zagreb, 1976., str. 127.

152 Gl. ovdje, str. 216-219.

153 J. TOMAŠEVIĆ-KOŠKA, Istina o ubijenoj gimnaziji, Zagreb, 1997., str. 152-153.

154 "Članovi zločinačke Pavelićeve 'vlade' i organizatori krvavog ustaškog režima u rukama naroda (zagrebački *Vjesnik*, br. 32, nedjelja, 27. svibnja 1945., str. 3).

155 "Osudjena veleizdajnička i zločinačka banda dr Mile Budak i ostale ustaške glavešine" (*Vjesnik*, br. 41 od 7. lipnja 1945., str. 1); "Veleizdajnike i ustaške ratne zločince stiže zaslužena kazna narodne pravde" (*Vjesnik*, br. 42 od 8. lipnja 1942., str. 1).

156 "Inspiratore i izvršioce nečuvenih zločina nad našim narodom i njihove pomagače stigla je zaslužena kazna" (*Vjesnik*, br. 61, subota, 30. lipnja 1945., str. 2).

HF_4.indd 228 19.1.2009 11:32:16

presude samoga suda, u kojemu se poznatim komunističkim rječnikom osuđenike oslikava u najcrnjim bojama. Prije toga, kao i nakon toga, nisam u *Vjesniku* mogao pronaći nikakvu vijest u kojoj bi se spominjao R. Glavaš. Tako je teško zaključiti da bi on bio ubijen prije nego je uopće suđen (27. svibnja 1945.), kako navodi A. Nikić. Moguće je da je pogubljen 27. srpnja 1945., kako navodi J. Tomašević-Koška, samo bi za tu tvrdnju trebalo donijeti i neki dokument. Osobno držim da je Glavaš strijeljan nedugo poslije prvostupanjske presude (29. lipnja) i potvrde višega suda, koja je uslijedila vjerojatno nedugo nakon toga – dakle u prvim danima mjeseca srpnja 1945. godine.

***

Prema tome, optužnica protiv fra Radoslava Glavaša (da apsurd bude veći, to je jedini hercegovački franjevac – od njih 66 – koji je pogubljen na temelju nekakve optužnice!) temelji se na običnim floskulama, besmislicama i ničim dokazanim tvrdnjama. On je osuđen nevin, samo zato što je želio slobodnu i samostalnu hrvatsku državu. To je u bilo kojoj Jugoslaviji, i u kraljevskoj, i u komunističkoj, samo po sebi smatrano zločinom. Zbog toga je i strijeljan. Stoga slobodno možemo reći da je svoj mladi život (bilo mu je svega 36 godina!) darovao za slobodu hrvatskoga naroda, za slobodu Katoličke crkve, bez gotovo ikakve osobne krivice, niti mu je osobna krivica na sudskome procesu dokazana. Možda je, zbog sudjelovanja u prijelazu pravoslavaca na katoličku vjeru, mogao biti suđen na kratku zatvorsku kaznu, nikako pak na smrt! Zasad nemamo nikakva dokaza da je prilikom istrage bio mučen, ali poznajući komunističke metode "isljeđivanja", nema nikakva sumnje da je neke izjave dao pod teškim mukama, pa ih treba uzimati s rezervom. Osobito one vezane za proces nadbiskupa Stepinca.

Možemo se bez ikakvih ograda složiti sa zaključkom Branimira Donata: "Broj osuđenih i justificiranih u odnosu na broj onih koji su netragom nestali bio je ustvari neznatan, pa su oni koji su bili skloni vjerovati ponuđenoj istini u svemu tome vidjeli dio procesa koji će uostalom pokrenuti i djelatnost Nürnberškog suda. No ubijalo se na očigled, a još više ispod žita, Matoš bi rekao – krišom. Trebalo je postići lažni dojam i indirektno potvrditi – eto, osuđeni su krivi, a njih uostalom i nije tako mnogo. Bila je to još jedna od brižno pripremanih varki režima koji je u tom času imao potrebu da mnogo toga glumi i prikriva; ubrzo će to legalizirati i otvoreno činiti, ne krijući da je teror omiljeni instrument kojim će se vrlo okretno i djelatno koristiti."[157] Kada je nestalo terora – nestalo je i komunizma i Jugoslavije!

[157] B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, str. 414.

Glavaš i Stepinac

Na suđenju zagrebačkomu nadbiskupu Alojziju Stepincu pred komunističkim sudom 1946. godine nekoliko je puta spomenuto i Glavaševo ime. Riječ je o dvama slučajevima, prema kojima bi Glavaš mogao otežavajuće djelovati na obranu nadbiskupa Stepinca.

Prvo, riječ je o navodnom izvješću nadbiskupa Stepinca Sv. Stolici od 18. svibnja 1943. "iz kojega bi slijedilo, da se je nadbiskup Stepinac zauzimao za ustaški režim, da je mrzio Srbe, da je lažno izvještavao Sv. Oca o položaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da je četničke i ustaške zločine pripisivao partizanima". Javni tužitelj Jakov Blažević polagao je osobitu važnost na to pismo, držeći ga vjerodostojnim. Nasuprot tome, Stepinčev branitelj po službenoj dužnosti Ivo Politeo nedvojbeno je dokazao da se radi o običnoj krivotvorini. On u svom govoru pred sudom pokušava pokazati i kako je nastala ta krivotvorina, navodeći samo onu mogućnost "koju pretpostavljaju ovdašnji crkveni krugovi". "Pročelnik u bogoštovnom odjelu ustaškog ministarstva bio je poznati ustaša fra Radoslav Glavaš. Vjerojatno je on zamislio pokušati nagovoriti nadbiskupa, da podnese ovakvo izvješće, doista ga sam sastavio i rekao to tzv. ministarstvu vanjskih poslova. Sad, ili oni sami iz ministarstva nisu prihvatili prijedlog, ili je njegov pokušaj prema nadbiskupu neuspio, ili je on već naslutio da ne će uspjeti. Ukratko, kopija je ostala ležati u arhivu ministarstva vanjskih poslova, a original, dakako ne potpisan, ostao je kod Glavaša. Ovu kombinaciju potkrepljuje i sadržaj kopije, jer u njoj ima vrlo mnogo povijesnog materijala iz Bosne, a Glavaš se mnogo bavio poviješću Bosne, da ga se smatralo boljim povjesničarom nego li teologom."[158]

Odmah je vidljivo da je branitelj tu nešto pobrkao: Glavaš, naime, nije bio nikakav povjesničar niti ga je takvim tko smatrao; to bi se svakako moglo reći samo za njegova starijega imenjaka i prezimenjaka. K tomu, branitelj ne navodi nikakva dokaza za tu svoju "kombinaciju". Ona se temelji na proizvoljnim tvrdnjama i ničim nije dokazana. A Glavaš je već bio pod zemljom, pa se o njemu moglo govoriti po volji ili po potrebi. Prije će biti da su komunisti naknadno načinili taj spis te ga ubacili u prostorije negdašnjega ustaškog Ministarstva vanjskih poslova, pa ga onda sami i "pronašli" u istim prostorijama. To su uostalom bile njihove omiljene metode!

Svakako je zanimljiviji drugi slučaj, onaj na koji se kao krunski argument poziva sami javni tužitelj Jakov Blažević. On u svojoj knjizi uspomena piše kako je upravo ključni trenutak na Stepinčevu suđenju bila izjava Radoslava Glavaša dobivena od njega na saslušanju 13. lipnja 1945. Riječ je o poznatoj poslanici hrvatskih katoličkih biskupa upućenoj svim vjernicima sa zasjedanja biskupskih konferencija 24. ožujka 1945. U toj poslanici biskupi pišu o partizansko-komunističkim zločinima i zalažu se za očuvanje samostalne hrvatske države. Evo što o tome piše Blažević:

[158] V. NIKOLIĆ (prir.), Stepinac mu je ime, sv. I, str. 198-201; A. BENIGAR, Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, Rim, 1974., str. 610-614.

HF_4.indd 230 19.1.2009 11:32:16

"Jedna od osnovnih teza optužnice bila je da je u ožujku 1945. bila naručena biskupska konferencija koju je Stepinac sazvao sa zadatkom, prvorazrednim političkim zadatkom, da spašava NDH, tu zločinačku organizaciju. Stepinac nije znao da imamo originalne dokumente u rukama i da znamo, da imamo dokaze, da je ustaški razbojnik Juco Rukavina išao nekakvim aviončićima po Hrvatskoj da bi dovezao biskupe u Zagreb. Mi smo iz Beograda iz nekih ustaških arhiva pronašli dokumente o pripremi te konferencije. (…) U istrazi neki pop Glavaš, viši fratarski funkcionar sve je to lijepo opisao. Ja sam htio da Glavaš dođe na proces i kaže Stepincu: 'Ti si sazvao tu konferenciju. Nisi je sazvao za svete stvari nego za političke i krajnje kontrarevolucionarne. ' Htio sam da to kaže jer je sve to rekao u istrazi. Međutim, pop Glavaš je u međuvremenu umro i ja nisam imao živog svjedoka. Kada sam na procesu Stepincu rekao šta je pop Glavaš rekao o konferenciji on mi je rekao: 'To nije istina. ' Ja mu ponovo kažem da je to Glavaš rekao našto je Stepinac rekao: 'Dovedite ga ovdje, neka ovdje kaže da je to istina. ' Ja sam uzeo tada dokumenat s njegovim potpisom, pokazao mu ga pročitavši ga, te sam ga upitao: 'Što je ovo?' On se zbunio, nije računao da to imamo. To mu je bio najveći udarac na procesu…"[159]

Zločinački um komunističkoga tužitelja Blaževića je potpuno u skladu s ideologijom koju je zastupao. Na stranu to što Glavaš nije bio nikakav "pop", nego franjevac, na stranu to što je "viši fratarski funkcionar" obična besmislica, jer takva služba uopće ne postoji; ali doista odvratno zvuči Blaževićeva rečenica da je "pop Glavaš u međuvremenu umro"! Kao da Blažević nije znao da Glavaš nije umro, nego nakon mučenja okrutno strijeljan, nakon jednodnevnoga suđenja, uz još 57-ero osuđenika!? Mogao je Blažević, jer nema nikakve dvojbe da je to odlično znao, reći da je Glavaš bio suđen na smrt i ubijen po komunistima te da je tako platio za svoje "zločine". Zašto onda kaže da je "umro"? Zar to možda i sami Blažević negdje u sebi zna da je to ubojstvo bilo zločin, a ne pravedna presuda za počinjene zločine?

Glavaševa izjava na saslušanju 13. lipnja 1945. objavljena je u nekoliko komunističkih publikacija. [160] Kao što je već rečeno, upitno je nije li ona, ili barem

---

[159] J. BLAŽEVIĆ, Tražio sam crvenu nit, Zagreb, 1976., str. 127. Kakav je u stvari bio proces Stepincu kaže Blažević, i to bez imalo uvijanja: "Cijeli proces je bio vrlo naporan. (…) To je bio odgovoran i težak politički posao koji je tražio veliku političku svijest i političko znanje svakog onog koji je na procesu radio. To znači da su putem tih organa, tog posla, naša Partija i Centralni komitet, ono što se kaže, najefikasnije djelovali i radili. I tu osjećaj da je to država, da je to revolucionarna organizacija sa svojim organima: tužilaštvo, sud, unutrašnji poslovi, je jedan osjećaj koji ti je davao ne samo volju i moral da radiš, nego i da dobro politički misliš i da surađuješ, da se konzultiraš sa političkim rukovodstvom" (*isto*). Blažević, dakle, uopće ne krije da je to bilo političko suđenje, koje nije ni imalo nikakve veze s pravosuđem, a pogotovo ne s pravdom. To je znao i nadbiskup Stepinac i izrijekom izrazio u svome antologijskom govoru pred komunističkim sudom u Zagrebu 3. listopada 1946.: "Konačno da kažem par riječi i o komunističkoj partiji, stvarnom mojem optužitelju" (V. NIKOLIĆ, Stepinac mu je ime, sv. I, str. 137).

[160] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 398-400; B. KRIZMAN, Ustaše i Treći Reich, sv. II, str. 266-267.

dijelovi te izjave sa saslušanja pred komunističkim istražiteljima neposredno po okončanju rata, bila iznuđena prisilom. Međutim, činjenica je da je postojala neka veza hrvatske vlade i biskupske konferencije, primjerice u tome što je nadbiskup Stepinac pristao "da mu ustaška vlada pruži tehničku pomoć, da se konferencija u onim teškim saobraćajnim prilikama uzmogne održati. Tako je iskazao Canki (ministar pravosuđa, op. R. J.), koji je također kazao, da je konferencija sazvana na želju, na inicijativu nadbiskupa."[161] Svakako je postojala i suglasnost hrvatske vlade i hrvatskih biskupa oko komunističke opasnosti kojoj je bio izložen hrvatski narod, kao i zajednička želja o održanju hrvatske samostalne države – s tim, da su ustaše htjele, iako je za to već bilo kasno, da oni ostanu na vlasti, dok je biskupima bilo važno samo da to ne budu komunisti i da hrvatski narod ima svoju državu i svoju državnu vlast. [162]

Potpuni je promašaj optužiti Stepinca da biskupsku konferenciju nije "sazvao za svete stvari nego za političke i krajnje kontrarevolucionarne", kako to uobličuje Blažević, kao da to proizlazi iz Glavaševa saslušanja. Konferencija je, istina, bila "kontrarevolucionarna" u smislu da je osudila komunističke zločine i pozvala katoličke vjernike na ispovijedanje prave vjere i na vjernost Katoličkoj crkvi. Biskupi nadalje prosvjeduju protiv sustavnog ubijanja i mučenja katoličkih svećenika od strane četnika i partizana. Odbacuju komunizam i ističu suverenost Katoličke crkve u duhovnim stvarima. Posebice ističu pravo hrvatskoga naroda na svoju vlastitu državu, koju je on gajio tijekom 1300 godina. Toga prava se ne želi odreći, želeći to isto i svakomu drugom narodu. "A kad je u drugom svjetskom ratu ta misao još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj državi, hrvatski su katolički biskupi poštivali volju Hrvatskog Naroda. Nitko prema tome nema pravo optuživati bilo kojega građanina Hrvatske Države, pa ni hrvatske biskupe, zato što poštivaju tu neodstupnu volju Hrvatskoga Naroda, kad on na to ima pravo i po Božjim i po ljudskim zakonima."[163] Ta je konferencija upravo stoga i bila "sveta" jer je bila "kontrarevolucionarna", dakle okrenuta protiv bezbožnoga komunizma, a zastupajući slobodu Katoličke crkve i pravo hrvatskoga naroda na vlastitu državu. Zbog toga se u komunističkoj Jugoslaviji gubila glava! Uostalom, isti stav zauzeli su biskupi i u komunizmu, kada su sa zasjedanja biskupske konferencije uputili poznato pastirsko pismo, 22. rujna 1945. Tu su opet otvoreno progovorili isto onako kako su govorili u prethodnome pastirskom pismu od 24. ožujka 1945., dapače još izričitije, o zločinima nad svećenicima te o vjerskim i narodnim pravima. [164]

[161] Iz govora Stepinčeva branitelja Ive Politea (V. NIKOLIĆ, Stepinac mu je ime, sv. I, str. 202).

[162] Upravo se to može iščitati iz onoga što su biskupi u poslanici stavili "Hrvatska Država", dok je tadašnja vlada htjela da bude: "Nezavisna Država Hrvatska" (A. BENIGAR, Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, str. 488).

[163] Navod prema A. BENIGAR, Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, str. 489.

[164] Kratak sadržaj u: A. BENIGAR, Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, str. 542-544.

HF_4.indd 232 19.1.2009 11:32:16

Glavaš i skriveno državno zlato

U siječnju 1946. komunistička je policija prilikom pretresa franjevačkoga samostana i crkve na Kaptolu pronašla 36 sanduka zlata i ostalih dragocjenosti. Zlato je, barem prema komunističkim publikacijama, na Kaptol donio upravo fra Radoslav Glavaš, u sporazumu s najvišim državnim službenicima NDH, nekoliko dana prije "oslobođenja". Najprije je bilo zakopano u grobnici ispod oltara samostanske crkve, a kasnije, kada su komunisti već bili preuzeli vlast, preneseno u grobnicu pod podom ispovjedaonice za gluhe, gdje su sanduci nekoliko mjeseci kasnije – zacijelo nakon strašna pritiska i torture nad kaptolskim franjevcima – i pronađeni. Uz sanduke sa zlatom Državne banke NDH u istome skloništu pronađen je arhiv Vlade NDH. [165] Prema izjavi fra Mamerta Margetića, Glavaš mu je rekao da je to zlato "vlasništvo hrvatskog naroda, pa kada se ustaška vlada povrati da se to njoj izruči (…) Strogo mi je naredio da fratrima o tome ništa ne govorim, jer da će on sam već kazati onome kome treba. "[166] Držim da ne treba sumnjati da je upravo Glavaš bio organizator skrivanja državnoga blaga i arhiva u kaptolskome samostanu. Činjenica je da je Vlada NDH smatrala svoj bijeg iz Zagreba i Hrvatske samo privremenim i da su vjerovali kako će se uskoro, uz pomoć savezničkih sila, vratiti u Zagreb i ponovno preuzeti vlast. Stoga je posve logično bilo "privremeno" sakriti državno zlato i arhiv da ne bi pali u ruke komunistima. Kasnije je uvidjelo da su ustaška predviđanja bila nerealne i da nije bilo ništa od povratka na vlast, pogotovo ne brzoga. Svakako, skrivanje zlata i arhiva ne može biti nikakav zločin. Naravno da su komunistički natpisi u stilu: "Zlato i ukrasi mučenih i ubijenih ustaških žrtava bilo je zakopano u grobnicama kaptolske crkve", ili "Srebrni novac – kroz 4 godine napljačkan od naroda…", ili "Satovi, narukvice, lančići, poskidani sa žrtava u Jasenovcu i ostalim logorima…", ili "… i zubala koja su ustaše izvadili svojim žrtvama – pronađena su među zlatom sakrivenim u franjevačkom samostanu na Kaptolu"[167], najobičnije laži i sračunata propaganda koja nema nikakve veze sa stvarnosti. Tim više što se i u službenome zapisniku izrijekom navodi da su prilikom pretresa kaptolske crkve "pronađene veće količine drvenih sanduka te nakon što su otvorene pronađeno je, da se u njima nalazilo zlato državne banke N. D. H., zatim arhiva vlade N. D. H. "[168]

---

[165] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 424-428.

[166] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 429.

[167] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 424, 425, 427, 429.

[168] Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 426-427.

HF_4.indd 233 19.1.2009 11:32:16

Zaključak

Jedini od pobijenih 66 hercegovačkih franjevaca tijekom i po okončanju Drugoga svjetskog rata koji je obnašao neku državnu službu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i kojemu je komunistički sud uopće sudio bio je fra Radoslav Glavaš, pročelnik Odjela bogoštovlja u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, tijekom četiri godine postojanja NDH. Tu je službu fra Radoslav preuzeo po odobrenju svoga provincijala, a uz potpuno odobrenje, dapače nagovor, i ostalih franjevačkih provincijala na području NDH. Sudeći po njegovu postupku, naime što u svibnju 1945. nije htio bježati pred partizanskom vojskom, očigledno je da on sam sebe nije smatrao krivim za bilo što za što bi trebao biti progonjen, suđen ili čak pogubljen. Dr. Jure Krišto piše za njega: "U vrijeme sloma NDH nije bježao iz Zagreba, smatrajući da nije ni za što kriv. Komunisti su ga uhitili i osudili na smrt, zbog toga što je 'bio zakleti ustaša'. (…) Nije posve jasno kako je dospio u Ministarstvo za pravosuđe i bogoštovlje, ali ta je činjenica jaka naznaka o političkoj pripadnosti. Još je manje u skladu s događajem koji opisuje francuski konzul u Zagrebu 29. lipnja 1942. (radi se o prosvjedu Pavelića i spomenutoga ministarstva vezanom za imenovanje biskupa Šimraka i Čule, op. R. J.). Kako smo vidjeli, Stepinac je zaprijetio Glavašu izopćenjem iz Crkve ako i dalje ustraje u protivljenju željama Svete Stolice."[169] Iz dokumenata koje sam prikupio u Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru i ovdje naveo sada je ipak jasno kako je Glavaš dospio u spomenuto ministarstvo, a posve je jasno i njegovo političko uvjerenje, kojemu je cilj bio slobodna i samostalna hrvatska država. Ono što ipak dovodi pomalo u smutnju jest Glavašev dopis od 14. srpnja 1941. vezan za prijelaze pravoslavaca na katoličku vjeru, kojim on ne poštuje Zakonik Katoličke crkve (koje je bio član, štoviše svećenik!). Za taj dopis kaže Jure Krišto da je "politički predstavljao potpuni promašaj". [170]

[169] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 133; usp. J. KRIŠTO, Sukob simbola, str. 105-106.

[170] J. KRIŠTO, Katolička crkva i NDH, sv. I, str. 194 (sami dopis sv. II, str. 75).

HF_4.indd 234 19.1.2009 11:32:16

PRILOG

Vjerojatno posljednji tekst koji je napisao i objavio dr. fra Radoslav Glavaš imao je naslov Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu. *Tekst je pročitao na zagrebačkome Radiju u ožujku 1945., a potom je objavljen i u zagrebačkim* Novinama. *Govori o strašnome komunističko-partizanskom zločinu nad hercegovačkim franjevcima na Širokome Brijegu u veljači 1945. Ovdje tekst donosimo prema knjizi Glavaševih izabranih članaka koju je priredio Branimir Donat*. [171]

Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu

Srbokomunisti poubijali su svećenike, nastavnike i odgojitelje, koji su bili daleko od svake dnevne politike, s razloga, što su ljudi uz narod, iz kojega su nikli

Komunističko-boljševička promičbena služba u Beogradu objavila je nedavno u više navrata neistinite vijesti o franjevcima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a posebno o hercegovačkim franjevcima na Širokom Brijegu. Te vijesti nadošle su poslije pada Širokog Brijega u ruke partizana. Prije toga hercegovački franjevci i njihovi nastavnici na Širokom Brijegu nisu uopće spominjani u partizanskim krugovalnim vijestima. Jamačno komunisti nisu imali razloga napadati franjevce.

Kad je Široki Brijeg pao u ruke partizana, razorena je velika franjevačka gimnazija, crkva, samostan i konvikt vanjskih đaka teško su oštećeni i opljačkani.

Franjevački nastavnici i dušobrižnici zatvoreni su u jedan bunker, poliveni benzinom i zapaljeni.

Drugi su ubijeni u samoj crkvi, a neki po raznim župama na zvjerski način mučeni i postrijeljani. Prije toga uništen je samostan franjevaca u Tomislavgradu, zapaljen samostan s crkvom na Humcu kod Ljubuškog, a franjevačku crkvu u Mostaru uništili su neprijateljski zrakoplovi. Sve je to učinjeno od strane komunista i partizana na veliko zaprepaštenje hercegovačkog puka, jer je na taj način Hercegovačka franjevačka provincija upravo na svoju stotu godišnjicu opstanka ostala bez ijedne kuće, a mnogi njeni članovi poubijani.

Sigurno su se sami komunisti prestrašili svoga nedjela, pa su naknadno morali izmisliti krivnju franjevaca, da tim opravdaju pred javnošću krvoločan postupak prema njima. To se dade zaključiti iz činjenice, da partizani ne dopuštaju nikome pristup na Široki Brijeg, da dobro neupućeni pristaše partizana ne bi vidjeli grozan prizor na hrvatskom Monte Cassinu[a], porušenom i zapaljenom, s gariштem poškropljenim krvlju franjevaca – profesora i dušobrižnika.

[171] A. R. GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, 1995., str. 5-8.

[a] Monte Cassino je prvi benediktinski samostan, koji je 529. osnovao sami sv. Benedikt, utemeljitelj benediktinskoga reda. Sagrađen je na brdu (519 m), gdje je nekada bio Apolonov hram. Nekoliko je puta tijekom povijesti bio rušen i obnavljan. Papa Ivan XXII. uzdigao je tu opatiju na čast biskupije

Partizani su na Širokom Brijegu zaigrali tako krvavo kolo, da niti poslije pokolja ne dopuštaju gledati mučan prizor izmrcvarenih žrtava na razvalinama stoljetnog rada franjevaca. Klasični pjesnici izbjegavali su u svojim dramama krvave prizore a komunisti su taj prizor upriličili, da sami uživaju u ljudožderskom plesu uz isključenje ostale javnosti.

Franjevci su bili dugi niz desetljeća u ovom zabačenom dijelu Hrvatske jedini predstavnici zapadno-europske kulture i uljudbe i sada u tom njihovom poslanju bivaju spriječeni na brutalan način: ubijanjem. Uljudbena misija franjevaca na Širokom Brijegu obustavljena je tako da su nastavnike jednostavno strijeljali pred oltarom. Okrutni ubojice nisu se usudili spomenuti javnosti imena žrtava. Majstori u skupnim ubijanjima i ovdje su se pokazali u pravom svjetlu. Pitamo javnost: u ime kojega naroda i pokrajine, zbog čijih ugroženih probitaka poubijaše komunisti franjevce na Širokom Brijegu, kad među ubojicama ne bijaše nijedan Hrvat, Hercegovac ili hrvatski rodoljub? Ubiše ih u ime Moskve, za volju komunističke internacionale. Njih ubiše bez ikakva suda i istrage, a druge na temelju nekakvih osuda, koje nisu izrečene od hrvatskih državnih sudova. Hrvatskim državljanima može da sudi samo hrvatski sud za propuste i pogriješke nacionalnog značaja, a za prekršaje ćudorednog karaktera zakonita crkvena oblast. Zakonita opstojnost sudova i materijalno pravo na temelju kojega se sudi ne može biti samovolja narodno disparatne šačice ljudi, koja je ubačena na hrvatsko državno područje. Oduzeti život nekom Hrvatu može se samo na temelju hrvatskih državnih zakona, a ne na temelju samovolje, koja izvire iz mržnje na sve, što je hrvatsko. Tu se ne radi samo o kakvom sudskom postupniku, nego o etičko-povijesnoj podlozi državnog zakona. A hrvatskom građaninu može se suditi isključivo na temelju hrvatskog državnog prava, pod kojim izrazom ne treba razumjeti zbir samo povijesnih povelja, nego skup državnih zakona, koji niču iz hrvatskih povijesnih povelja, oslanjaju se na hrvatsku prošlost i izviru iz hrvatskih državnih potreba. Stoga je svako oduzimanje života hrvatskom narodnom pripadniku izvan okvira hrvatskog državnog prava ili pače protiv njega, nenadležno, protuzakonito i nećudoredno. Komunisti su prema tome počinili umorstva nad hrvatskim građanima, pa im stoga ne možemo priznati niti to, da su ratni zločinci – koji izraz ne znači ništa ili svašta, kako mu tko hoće pridati značenje – oni su jednostavno zločinci nad hrvatskim narodom.

Ponavlja se slučaj iz drugih zemalja i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u pogoršanom obliku jer su komunisti u našem slučaju poubijali sasvim nepolitičke ljude, nastavnike i odgojitelje, koji su bili daleko od svake dnevne politike. Uništiše ih zbog toga što u Hercegovini ne mogoše naći komunističkih pristaša, jer se hercegovački puk nije dao upregnuti u boljševička kola, a tomu svemu bili su krivi franjevci, koji su odgojili narod, kako će ljubiti svoju vjeru i domovinu, te braniti svoje ognjište, a ne služiti narodnim protivnicima. Bolju svjedodžbu franjevcima i narodu nisu

(1321.). Samostan je razoren za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Obnovljen je nakon rata. Drži se jednom od najvećih europskih duhovnih i kulturnih ustanova (Opći religijski leksikon, A – Ž, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002., str. 601-602)

HF_4.indd 236 19.1.2009 11:32:16

komunisti mogli dati nego upravo na taj način, što su priznali, da među njima i povjerenim im pukom nisu našli svojih pristaša.

Kod ovog grubog oduzimanja života nevinim svećenicima imali su Angloamerikanci djelatnog udjela pomažući tvarno i moralno ustanak subverzivnih elemenata na Balkanu protiv Nezavisne Države Hrvatske i njenih pripadnika. U sjećanju hrvatskog naroda ostat će ta činjenica trajno u uspomeni. Protivnici se varaju, ako misle, da se u ovom slučaju radi o kolonijalnom narodu bez kulture i pamćenja. Zlodjela savezničkih pomagača ostat će trajan dokument protivničke zaslijepljenosti i mržnje prema malom hrvatskom narodu, kojemu se na nečuven način pokušava oduzeti sloboda i država, uništavaju kulturna dobra i ubijaju duhovni predstavnici. Što bi učinili Englezi kad bi komunisti poubijali na ovaj način njihove svećenike samo zato, jer su Englezi.

Ne znamo, na koji će način angloamerički državnici i publicisti opravdati postupak komunista protiv hrvatskog katoličkog svećenstva. Pokušat će vjerojatno šutnjom preskakati ovakve krvave međaše u povijesti državne izgradnje hrvatskog naroda, no to sadističko prešućivanje hrvatske stvarnosti ne će ni u koliko pomoći stvaranju i održanju "jugoslavenskog" fantoma. Još manje će moći službeni govornici engleskog krugovala za "jugoslavenska" pitanja svojim neartikuliranim "jugoslavenskim jezikom" uvjeriti poznavaoce stvarnog stanja u našoj državi o nekakvim preduvjetima za obnovu Jugoslavije, prelazeći preko hrvatskih žrtava i hrvatske narodne volje za samostalnim državnim životom. Poklane nevine žrtve potvrđuju nemogućnost zamišljenih osnova u pogledu podjarmljivanja hrvatskoga naroda, uklapajući ga nasilno u bilo kakvu tuđu državu:

Angloamerikanci su za obnovu razorenog Monte Cassina i za uništene povijesne umjetnine ponudili cement i željezo. Možda će i razoreni Široki Brijeg biti predmet angloameričke "darežljive ljubavi" u osnovi poslijeratne tobožnje obnove Europe, ali ne znamo, na koji će način reparirati krvave žrtve: kako će oživjeti kosti franjevačkih lešina pod ruševinama gimnazije na Širokom Brijegu. Žar iz nevino prolivene krvi sukljat će prema nebesima kao trajan ukor zločincima i njihovim pomagačima. Žrtve franjevaca bit će zalog za sretnu budućnost hrvatskoga naroda, njegove države i zemlje, koja je natopljena dragocjenom krvlju njenih sinova. Komunističke horde zaplesale su na Širokom Brijegu ljudožderski ples, ne dajući uvida općinstvu nego uživaju sami u krvavoj tragediji najstarijeg vjerskog i kulturnog žarišta u Hercegovini. Komunisti se straše dignuti zastor ispred tako groznog prizora. Stoga hrvatskoj javnosti nisu poznate potankosti užasnog pokolja na Širokom Brijegu, no neka žrtve stradalih franjevaca i njihova uništena kulturna dobra budu, u nizu ostalih gubitaka, jedan prinos više u žrtvama hrvatskoga naroda za životnu opstojnost i državnu nezavisnost.

Grobište poklanih franjevaca na Širokom Brijegu bit će trajan narodni spomenik i ujedno divna žrtva za vjeru i narod.

Dr. Radoslav Glavaš

IZVORI I LITERATURA

1. IZVORI

Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije:

I. Spisi Provincije (SP), sv. 55, 67, 72, 80, 97, 100, 102, 104, 110, 115, 116, 117, 119, 123, 124, 125, 127, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 143, 148.

II. Imenik franjevaca.

III. Ljetopis franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu 1919. -1935.

Arhiv župe i samostana Tomislavgrad:

Spisi, sv. 17 (1941. -1944.).

Arhiv župnog ureda Drinovci:

Matica krštenih, sv. II.

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar – Zagreb:

Zakoni Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb, 1941., 1942., 1943.

Nekrologij kreševskog samostana.

Nekrologij livanjskog samostana, I i II.

2. OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA

BAGARIĆ, Ivo: Duvno. Povijest župa duvanjskog samostana, Duvno, 1989.

BAGARIĆ, Ivo: Fra Mijo Čuić – život i djelo (1882. -1959.). Spomenica u povodu 40. obljetnice smrti, Tomislavgrad, 2000.

BAGARIĆ, Ivo (prir.): Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, 1977.

BAJURIN, Ruža: Andrija Radoslav Glavaš – Buerov (1909. -1945.), *Hrvatska revija*, Buenos Aires, br. 4/1955., str. 362-363. [172]

BENIGAR, Aleksa: Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, Rim, 1974.

BLAŽEVIĆ, Jakov: Tražio sam crvenu nit, Zagreb, 1976.

BLAŽEVIĆ, Velimir: Ustaški zločin nad Srbima u okolici Banja Luke 7. veljače

[172] Članak je dio cjeline o poznatim hrvatskim kulturnim djelatnicima stradalima od 1945. do 1955. u domovini i svijetu. Naziv cjeline je "Ispod slavoluka smrti. Posmrtna počast hrvatskim znanstvenim, književnim i drugim kulturnim javnim radnicima, koji su kroz zadnjih deset godina u domovini ili tudjini umrli za slobodu", str. 345-390.

1942. godine (Dvojbe i neistine o sudjelovanju u zločinu fra Tomislava Filipovića i drugih franjevaca iz samostana Petrićevac), *Bosna franciscana*, br. 19 (2003.), str. 161-177.

BOGDANOVIĆ, Marijan: Ljetopis kreševskog samostana /1765-1817/ (prir. I. Gavran), Sarajevo, 1984.

BUBALO, Janko: Apokaliptični dani. U sjeni zablude, Zagreb, 1992.

BUĆ, Stjepan: Prof. Kerubin Šegvić (1867. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 349-352.

COLIĆ, Mladen: Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941., Beograd, 1973.

DONAT, Branimir: Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije, u: *Andrija Radoslav GLAVAŠ, Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, 1995., str. 413-438.

D(RAGIĆEVIĆ), fra Pavo: Glavaš o. fr. Radoslav (Andrija), u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925, Zagreb, 1925., str. 93.

--- Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: Izvještaj za školsku godinu 1939-40, Mostar, 1940.

GLAVAŠ, Andrija Radoslav: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, 1995. (prir. B. Donat).

GOLUŽA, Božo: Biskup Čule u uspomenama svećenika i vjernika hercegovačkih biskupija, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 307-325.

--- Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (redigirali i izdali Jože Horvat i Zdenko Štambuk), Zagreb, 1946.

--- Hrvatski biografski leksikon, 4 (E – Gm), Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1998.

ILIĆ, Žarko: Hercegovački franjevci u komunističkim zatvorima, u: *Fra Ferdo Vlašić – vizionar i patnik* (spomenica), Tomislavgrad, 2005., str. 102-113.

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta: Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945., Zagreb, 1977.

JOLIĆ, Robert: Ljetopis posuški, Posušje, 1998.

JOLIĆ, Robert: Sarajevo - Franjevačko međunarodno studentsko središte, *Naša ognjišta*, br. 9/2005., str. 19.

JOLIĆ, Robert – GRBEŠ, Jozo: Stoljeće vjernosti. Jubilarna spomen-knjiga o franjevcima Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji za Ameriku i Kanadu, Chicago, 2000.

KOKŠA, Đuro: Društveno-političke prilike u vrijeme dra Petra Čule, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 39-47.

KOLAR, Mira: Gradnja duvanjske bazilike u spomen tisućgodišnjice krunidbe kralja Tomislava, u: *Duvanjski zbornik*, Zagreb – Tomislavgrad, 2000., str. 283-303.

KRIŠTO, Jure: Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. -1945., sv. I-II, Zagreb, 1998.

KRIŠTO, Jure: Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb, 2001.

KRIZMAN, Bogdan: NDH između Hitlera i Mussolinija, 2. izd., Zagreb, 1983.

KRIZMAN, Bogdan: Ustaše i Treći Reich, sv. II, Zagreb, 1983.

--- Leksikon pisaca Jugoslavije, II (Đ-J), Matica srpska, Novi Sad, 1979.

LUČIĆ, Ivo: Komunistički progoni Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini (1945. -1990.), u: *Fra Ferdo Vlašić – vizionar i patnik* (spomenica), Tomislavgrad, 2005., str. 53-80.

MARIĆ, Ante: Ispiti zrelosti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti na Širokom Brijegu u vrijeme NDH, *Hercegovina franciscana*, br. 3 (2007.), str. 203-232.

MARIĆ, Zvonko (prir.): Zbornik o književniku Mili Budaku, Split, 1998.

MIKULIĆ, Martin: Hercegovina 1903. Šematizam franjevačke provincije, Mostar, 2003. (prir. P. Knezović)

MUŽIĆ, Ivan: Pavelić i Stepinac, Split, 1991.

NIKIĆ, Andrija: Fra Didak Ćorić (1909. -1989.), *Kršni zavičaj*, br. 22/1989., str. 109-111.

NIKIĆ, Andrija: Događajnica Bosne i Hercegovine od 614. -1918., Mostar, 2003.

NIKIĆ, Andrija: Fra Radoslav Glavaš: život i povijesna djela, Mostar, 1980.

NIKIĆ, Andrija: Glavaš, fra Radoslav, u: *Franjo među Hrvatima. Zbornik radova franjevačkih zajednica u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga (1226. -1976.)*, Zagreb, 1976., str. 226.

NIKIĆ, Andrija: Hercegovački franjevački mučenici 1524. -1945., Mostar, 1992.

NIKIĆ, Andrije: Lučonoše naše vjere i uljudbe. Mrtvoslovnik hercegovačkih fratara, Mostar, 2004.

NIKOLIĆ, Vinko: Dr. Mile Budak (1889. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 356.

NIKOLIĆ, Vinko: Dr. Ivo Guberina (1897. -1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 357-358.

HF_4.indd 240 19.1.2009 11:32:17

NIKOLIĆ, Vinko: Ismet Muftić (1899?-1945.), *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 358.

NIKOLIĆ, Vinko (prir.): Stepinac mu je ime, sv. I, Zagreb, 1991. (2. izd.).

NOVAK, Viktor: Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, Zagreb, 1948.

NUIĆ, Viktor: Istina o "hercegovačkom slučaju", 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998.

--- Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, sv. 8, Zagreb, 1982.

--- Opći religijski leksikon, A – Ž, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002.

PANDŽIĆ, Bazilije: Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom, Mostar-Zagreb, 2001.

PERIĆ, Marko: Hercegovačka afera, Mostar, 2002.

PLANINIĆ, Martin: Fra Tomislav Filipović žrtva klevete, Šuica, 1992. (?)

PRANJIĆ, Pero: Sjemenišna crkva u Travniku. Crkva mladih i za mlade, Travnik 2006.

PULJIĆ, Želimir: *Curriculum vitae* dra Petra Čule, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 29-37.

ŠILIĆ, Rufin: Smrt se okomila…, *Kršni zavičaj*, br. 7/1974., str. 164---

TOMAŠEVIĆ-KOŠKA, Jozo: Istina o ubijenoj gimnaziji, Zagreb, 1997.

V(LAŠIĆ), Ferdo: Proslava osamdesete obljetnice života fra Didaka Ćorića, *Sveta baština*, br. 5/1989., str. 8.

// Dr. fra Didak Burić, *Naša ognjišta*, br. 4/1974., str. 15.

// Fra Didak Burić (1898-1974), *Mir i dobro*, br. 5/1974., str. 195-199.

// Naredbe i obaviesti, *Hercegovina franciscana*, br. 6/1944., str. 27-28.

// Naši pokojnici: O. Oton Knezović, *Naredbe i obavijesti starješinstva Provincije* (počinju br. 854/64), Mostar, 1964., str. 11-12.

// + O. fra Radoslav Glavaš, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1913., str. 193-19.

// + O. fra Valentin Glavaš, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1906., str. 122.

// O. fra Didak Ćorić, *Mir i dobro*, br. 4/1989., str. 195-196.

// Srebrena misa O. Dr. Fra Otona Knezovića, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1940., str. 242-243.

Vjesnik jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Hrvatske, Zagreb, br. 32 (27. svibnja), br. 41 (7. lipnja), br. 61 (30. lipnja).

Skupina franjevaca u Mostaru za vrijeme posjeta generala Reda fra Leonarda Bella, rujan 1935. (fra R. Glavaš u drugom redu, između Generala i provincijala fra Mate Ćuturića)

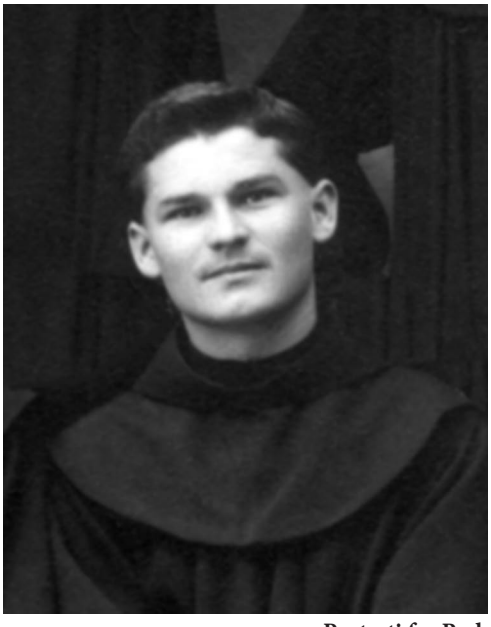

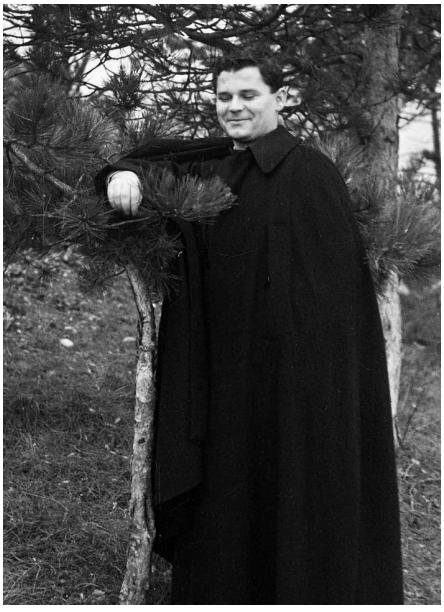

Portreti fra Radoslava Glavaša

HERCEGOVINA FRANCISCANA
Časopis za duhovnost, znanost i umjetnost
Godina IV, broj 4, Mostar, 2008.

Izdavač
Hercegovačka franjevačka provincija, Mostar

Uredništvo
dr. sc. fra Serafin Hrkać
dr. sc. fra Ivan Ivanda
mr. sc. fra Robert Jolić
dr. sc. fra Tomislav Pervan
mr. sc. fra Miljenko Mića Stojić

Glavni i odgovorni urednik
dr. sc. fra Tomislav Pervan

Zamjenik glavnog urednika
dr. sc. fra Ivan Ivanda

Tajnik Uredništva
mr. sc. fra Robert Jolić

Lektor
fra Frano Musić

Korektor
fra Robert Jolić

Prijevod sažetaka na engleski
prof. Lovorka Dragun

Računalna obrada i prijelom
FRAM-ZIRAL, Mostar

Tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Naklada
500 primjeraka

ISSN 1840-1139

HF_4.indd 2 19.1.2009 11:31:53

HERCEGOVINA FRANCISCANA

Časopis za duhovnost, znanost i umjetnost

Mostar, 2008.

HF_4.indd 3 19.1.2009 11:31:53